

**De Toetreding van
Polen, Hongarije en de Tsjechische
Republiek tot de
Noord-Atlantische Verdragsorganisatie**

**Afstudeerscriptie
S.H. Kroon (0160202)
1 november 2006**

Begeleider: Duco Hellema

**De Toetreding van
Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek tot de
Noord-Atlantische Verdragsorganisatie**

S.H. Kroon

Voorwoord

Het zit er bijna op. Na één jaar HBO-V, drie jaar Engelse Taal en Cultuur en twee jaar de masterstudie Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief is de tijd bijna aangebroken om het heerlijke studentenleven vaarwel te zeggen en het 'echte' leven binnen te stappen. Voordat ik voorgoed mijn schooltas aan de kapstok kon hangen, moest ik echter eerst nog een scriptie schrijven.

Het idee om een scriptie te schrijven over de toetreding van Polen, Hongarije en Tsjechische Republiek is tot stand gekomen tijdens mijn stage bij de directie West- en Midden-Europa (DWM) op het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Tijdens mijn periode op deze directie hield ik mij voornamelijk bezig met de landen uit Midden-Europa. Aangezien ik mijn stage graag aan mijn scriptie wilde koppelen en altijd al grote interesse heb gehad in de NAVO, duurde het niet lang voordat ik 1 + 1 bij elkaar had opgeteld en uitkwam op mijn scriptieonderwerp.

Tijdens mijn stage heb ik veel hulp gehad van mijn stagebegeleidster, Sladjana Pantelic. Zij gaf mij de mogelijkheid om mij in het onderwerp te oriënteren en de eerste bronnen te verzamelen. Voor haar steun en adviezen wil ik haar hartelijk bedanken. Naast mijn stagebegeleidster heeft ook Martijn Elgersma mij erg geholpen. Toen ik tijdens het schrijven van mijn scriptie even niet meer zag zitten, was hij bereid mij te helpen en enkele handige tips te geven. Dit heeft mij zeker geholpen verder te gaan en ik wil hem daar graag voor bedanken.

Tot mijn grote verrassing kwam ik er tijdens mijn stage achter dat de directeur van DWM, Hannie Pollmann-Zaal, aan het begin van de jaren '90 nauw betrokken was geweest bij de ontwikkelingen binnen de NAVO. Aan het einde van mijn stage was zij bereid haar kennis over het onderwerp met mij te delen. Daarnaast heeft zij mij van uiterst nuttige informatie en adviezen voorzien. Ook haar hulp heeft mij zeer veel geholpen en ik wil van deze gelegenheid gebruik maken om haar hiervoor hartelijk te bedanken.

Tevens ben ik dank verschuldigd aan Lily Sprangers en Jhr. Pieter de Savornin Lohman. Net als Hannie Pollmann-Zaal hadden zij zich aan het begin van de jaren '90 beroepshalve bezig gehouden met de NAVO en waren zij bereid zich door mij te laten interviewen. Ik wil hun bedanken voor de tijd die zij voor mij hebben vrijgemaakt en voor de nuttige informatie die zij mij hebben gegeven.

Wie ik zeker niet mag vergeten, is mijn stage- en scriptiebegeleider van de universiteit, Duco Hellema. Ik wil hem graag bedanken voor de goede begeleiding, gesprekken en de adviezen.

Als laatste wil ik nog mijn ouders, Jos en Corrie, bedanken. Zij hebben mij in de afgelopen jaren altijd gesteund. Zonder hun geduld, steun en aanmoediging had ik nooit deze studie op deze manier af kunnen ronden.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
1 Vijanden worden vrienden.....	9
1.1 Breuk met het verleden.....	9
1.2 Op zoek naar veiligheid	11
1.3 De NAVO houdt de boot af	14
1.4 Intensivering van de contacten.....	16
2 De vriendschap groeit uit tot een partnerschap	21
2.1 Een nieuwe taak voor de NAVO.....	21
2.2 Steun vanuit Washington en Berlijn	22
2.3 Alternatieve opties	26
2.4 Partnership for Peace	28
3 De uitbreiding nadert	33
3.1 Nieuwe partners sluiten zich aan	33
3.2 NAVO-studie naar uitbreiding.....	35
3.3 Overleg met Rusland	39
3.4 De uitkomst van de studie	41
3.5 Een grote stap vooruit	43
3.6 De beslissing valt	46
4 Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek sluiten zich aan.....	48
4.1 NAVO-Rusland Founding Act	48
4.2 Uitbreiding met drie of vijf nieuwe lidstaten.....	52
4.3 De NAVO breidt uit	56
Conclusie.....	59
Literatuurlijst.....	63
Afkortingen.....	68

Inleiding

Now the new NATO can do for Europe's east what the old NATO did for Europe's west: vanquish old hatreds, promote integration, create a secure environment for prosperity, and deter violence in the region where two world wars and the Cold War began.

Madeleine Albright, minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten

14 februari 1997

Op 12 maart 1999 traden Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek toe tot de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO). Nauwelijks acht jaar daarvoor behoorden deze drie landen uit Midden-Europa nog formeel tot de tegenstander van de NAVO, het Warschau Pact. Hoe is het mogelijk dat drie voormalige vijanden zich in zo'n korte periode bij het Atlantische bondgenootschap hebben kunnen aansluiten? In deze scriptie zal beschreven worden hoe dit proces zich heeft voltrokken en wat de beweegredenen waren van de NAVO-lidstaten om Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek in hun midden op te nemen. De hoofdvraag die in deze scriptie centraal zal staan, is: *Op welke wijze verliep het toetredingsproces van de voormalige Oostbloklanden Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek tot de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie?*

Om een duidelijk beeld te geven van het toetredingsproces is de scriptie in vier hoofdstukken verdeeld. Elk hoofdstuk beslaat een periode van ongeveer twee jaar, behandelt de belangrijkste gebeurtenissen die zich in deze periode hebben voorgedaan en eindigt met één van de vier bepalende momenten in het toetredingsproces. Zo loopt hoofdstuk 1 van de val van de Berlijnse Muur op 9 november 1989 tot aan de NAVO-Top in Rome, waar op 7-8 november 1991 de Noord-Atlantische Samenwerkingsraad werd opgericht. Hoofdstuk 2 behandelt de periode tot aan de NAVO-Top in Brussel, waar op 10-11 januari 1994 het *Partnership for Peace* werd gelanceerd. In hoofdstuk 3 wordt onder andere de NAVO-studie uit 1995 naar de uitbreiding van het Atlantische bondgenootschap behandeld. Het hoofdstuk eindigt met de NAVO-Top in Madrid, waar op 8-9 juli 1997 door de staatshoofden en regeringsleiders van de zestien NAVO-lidstaten besloten werd om de toetredingsonderhandelingen van start te laten gaan. Hoofdstuk 4 behandelt het laatste onderdeel van het toetredingsproces: de uiteindelijke toetreding van Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek tot de NAVO op 12 maart 1999.

De inhoud van deze scriptie zal gebaseerd zijn op een variëteit aan bronnenmateriaal. Tot het bronnenmateriaal behoren onder andere twee boeken, Gerald B. Solomon's *The NATO Enlargement Debate, 1990-1997: Blessings of Liberty* en het *NATO Handbook*. Veel informatie is verder afkomstig van artikelen uit een tweetal Nederlandse kranten, *NRC Handelsblad* en *Staatscourant*. Daarnaast zijn ook veel tijdschriftartikelen als bronnenmateriaal gebruikt. Tot de tijdschriften die geraadpleegd zijn, behoren onder andere: *Atlantisch Perspectief*, *Contemporary Security Policy*, *Internationale Spectator*, *Militaire Spectator*, *NATO Review*, *Oost-Europa Verkenningen* en *Orbis*. Als laatste moet ook nog het internet als bron worden genoemd. Hier waren onder andere de artikelen van *NRC Handelsblad* en *NATO Review* te vinden.

1 Vijanden worden vrienden

1.1 Breuk met het verleden

Het kwam voor iedereen als een totale verrassing. Terwijl 9 november 1989 aanvankelijk een doodgewone herfstdag leek te worden, zou het later de boeken in gaan als de dag waarop zich één van de meest memorabele momenten uit de moderne geschiedenis zou afspelen: de val van de Berlijnse Muur. Mede als gevolg van deze bijzondere gebeurtenis kwam er een einde aan de Koude Oorlog. Na veertig jaar de verhoudingen in Europa bepaald te hebben, hield de politieke tweedeling van het Europese continent eindelijk op te bestaan.

Met het einde van de Koude Oorlog brak voor Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije een nieuwe periode in hun geschiedenis aan. Na decennia lang aan de leiband van de Sovjet-Unie te hebben gelopen, verkeerden de drie nu in een positie waarin zij zelf konden bepalen welke weg ze wilden bewandelen. Warschau, Boedapest en Praag kozen er alle drie voor alles in het teken van één doel te stellen: 'Return to Europe'.¹ Deze slogan weerspiegelde de wens van de bevolking naar aansluiting bij het Westen; het weerspiegelde de wens naar veiligheid, economische voorspoed en democratisering.

Voordat Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije zich echter bij het Westen konden aansluiten, moesten zij zich eerst van de Sovjet-Unie losmaken. Tijdens de Koude Oorlog waren de drie door Moskou in het Warschau Pact en de Raad voor Wederzijdse Economische Hulp (RWEH)² opgenomen en waren zij onderworpen geweest aan de wil van de Sovjet-Unie. Na de drastische omwenteling in het najaar van 1989 begonnen de drie de ontbinding van beide organisaties na te streven. Het voortbestaan van de twee communistische samenwerkingsverbanden werd immers gezien als een ongewenste "voortzetting van de hiërarchische afhankelijkheid van de Sovjet-Unie".³

Het Warschau Pact was in 1955 door de Sovjet-Unie opgericht. De directe aanleiding voor de oprichting van dit militaire bondgenootschap was de herbewapening van West-

---

¹ Laszlo Nagy, 'Security concepts of the Visegrád countries', in: *Atlantisch Perspectief*, no. 8, 1998, 9.

² De RWEH (vooral bekend als COMECON) is in 1949 door de Sovjet-Unie opgericht als reactie op het Marshallplan. Bulgarije, Hongarije, Polen, Roemenië en Tsjechoslowakije werden bij de oprichting in de RWEH opgenomen; Albanië, Oost-Duitsland, Mongolië, Cuba en Vietnam sloten zich later aan. De RWEH had als doelstellingen: 1) het bevorderen en verspreiden van economische groei binnen de eigen lidstaten; 2) het creëren van een zo groot mogelijke onafhankelijkheid van de door Westerse staten gedomineerde wereldmarkt. Op 28 juni 1991 werd de RWEH opgeheven.

³ H.P. Kivits, 'Omweg naar Europa. De Hexagonale als tussenstap naar integratie van Midden-Europa in het Westen', Doctoraalscriptie Politieke Wetenschappen, Katholieke Universiteit Nijmegen, 23 augustus 1991, 19.

Duitsland en de toetreding van dit land tot de NAVO. De Sovjet-Unie voelde zich indertijd als gevolg van de gebeurtenissen in West-Duitsland in toenemende mate bedreigd en zocht extra bescherming in de vorm van een militaire alliantie. Met uitzondering van Joegoslavië werden alle communistische landen uit Midden- en Oost-Europa in het Warschau Pact opgenomen.

Het einde van de Koude Oorlog luidde tevens het einde van het Warschau Pact in. In de bijna 35 jaar dat het had bestaan, was het een militair bondgenootschap geweest voor communistische landen, maar met het stranden van het communisme en de val van de Berlijnse Muur werd het Pact zijn bestaansgronden ontnomen. Toen de meeste lidstaten het democratische systeem introduceerden, werd het Pact tot een 'contradictio in terminis'.⁴ In de ogen van Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije had het Warschau Pact na de val van de Berlijnse Muur tevens als alliantie tegen de NAVO afgedaan. Het Atlantische bondgenootschap werd sinds de omwenteling in Midden- en Oost-Europa niet langer meer als de vijand beschouwd en daardoor kwam er tegelijkertijd ook een einde aan de belangrijkste functie van het Pact, als bescherming tegen de vermeende dreiging uit het Westen.

Ondanks het feit dat zij gegronde redenen hadden om per direct hun lidmaatschap van het Warschau Pact op te zeggen, besloten Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije om in eerste instantie niet uit het militaire bondgenootschap te treden. De drie landen kozen hier uit tactische overwegingen voor. Aangezien ze zowel op economisch gebied als op het gebied van de eigen veiligheid nog erg afhankelijk waren van een goede relatie met Moskou, leek het de drie landen beter om de politieke leiding in Rusland niet voor het hoofd te stoten door het lidmaatschap op te zeggen.⁵

In het najaar van 1990 wijzigde de situatie volledig. Onder druk van de bevolking zagen de verschillende regeringen zich langzaam maar zeker gedwongen een kritischere positie ten aanzien van het Warschau Pact in te nemen. De ondertekening van het Duitsland-verdrag, het Handvest van Parijs en het CFE-akkoord gaven Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije destijds ook de ruimte om dit te doen.⁶ In januari 1991 deden de drie landen een gezamenlijke oproep tot opheffing van het Warschau Pact. Als gevolg van de interne

---

⁴ H.P. Kivits, 15.

⁵ Ibidem, 15.

⁶ Ibidem, 17.

Na vier maanden van besprekingen tussen de Bondsrepubliek Duitsland, de Duitse Democratische Republiek, de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en de Sovjet-Unie (ook wel bekend als de 2+4 besprekingen) werd het Duitsland-verdrag op 12 september 1990 ondertekend. Met de ondertekening van het verdrag werden de rechten van de geallieerden beëindigd en ontving het herenigde Duitsland zijn soevereiniteit. Met de ondertekening van het Handvest van Parijs tijdens de CVSE-topontmoeting in november 1990 kwam er een officieel einde aan de deling van Europa. In november 1990 werd tevens het CFE-akkoord gesloten. Dit akkoord voorzag in de ontwapening van Europa en de terugtrekking van Sovjettroepen uit Midden-Europa.

problematiek en de internationale druk was de Sovjet-Unie genoodzaakt aan deze wens te voldoen. Op 1 juli 1991 werd het definitieve einde van het Pact bezegeld. Tijdens deze laatste bijeenkomst van het bondgenootschap kwamen de lidstaten overeen het Warschau Pact per direct op te heffen.⁷

1.2 Op zoek naar veiligheid

Na het einde van de Koude Oorlog kenmerkte de veiligheidssituatie in Midden-Europa zich niettemin door onzekerheid. Gepositioneerd tussen enerzijds NAVO-lidstaten en anderzijds de Sovjet-Unie waanden Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije zich in toenemende mate in een veiligheidsvacuüm. Met name de politiek instabiele situatie in de Sovjet-Unie baarden de drie landen grote zorgen. Om hun nieuw verworven soevereiniteit veilig te stellen zochten ze naar een nieuwe manier waarop de veiligheid in Midden-Europa gegarandeerd kon worden. Nadat de drie tot de conclusie gekomen waren dat neutraliteit geen optie was, begonnen ze na te denken over de vorming van of aansluiting bij een collectieve veiligheidsorganisatie. Het eerste idee dat werd geopperd was de oprichting van een eigen, regionale veiligheidsorganisatie. Eén van de varianten voor deze optie was afkomstig van de toenmalige president van Polen, Lech Walesa. Hij stelde de oprichting van een regionale organisatie voor waar alleen Polen, Hongarije, Tsjechoslowakije en Oekraïne lid van mochten worden.⁸ Alhoewel het concept van een eigen, regionale veiligheidsorganisatie gedurende enige tijd serieus werd overwogen, was het vanaf het begin gedoemd te mislukken. De Hongaarse kolonel b.d. Laszlo Nagy zei hierover:

“The economic, political, religious and cultural demarcation of the region as well as tensions between the nations, ethnic minorities and states of Central and Eastern Europe make it practically impossible to create a reliable regional security structure”.⁹

Ondanks deze problemen ontwikkelden Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije toch een zekere mate van samenwerking die naast enkele bilaterale verdragen tevens resulteerde in de ondertekening van het ‘Visegrád Akkoord’. Bij deze ondertekening op 15 februari 1991 in Visegrád (Hongarije) spraken de politieke leiders van de drie landen af ‘to achieve their ‘total

---

⁷ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate, 1990-1997: Blessings of Liberty* (New York 1998), 7.

⁸ Laszlo Nagy, 11.

⁹ Ibidem, 9.

integration' into the European political, economic, security and legislative order".¹⁰ Daarnaast werden er volgens Theo van de Doel tevens bilaterale overeenkomsten getekend die de militaire veiligheid van de betrokken landen moest garanderen.

“De afspraken voorzien in de noodzakelijke coördinatie op veiligheidsgebied, waardoor wordt voorkomen dat afzonderlijke landen op het gebied van de militaire veiligheid ‘vleugellam’ worden. (...) Van militaire bijstand is geen sprake. Het verdrag is in de eerste plaats bedoeld om de leemte die is ontstaan door de opheffing van het Warschau Pact, op te vullen”.¹¹

Het tweede alternatief dat destijds besproken werd, was de oprichting van een pan-Europese veiligheidsorganisatie, in het kader van de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE). Een opmerkelijk onderdeel van dit plan was om zowel de NAVO als het Warschau Pact geleidelijk in dit nieuwe collectieve veiligheidsstelsel te laten opgaan. Het idee van een pan-Europese veiligheidsorganisatie leefde in de eerste maanden van 1990 erg sterk in Praag. Jiri Dienstbier, de minister van Buitenlandse Zaken van Tsjechoslowakije, achtte beide veiligheidsorganisaties indertijd achterhaald en geloofde dat het voortbestaan van de NAVO een belemmering was voor de integratie van Tsjechoslowakije in het Westen.¹² De aanhangers van deze gedachte stonden echter nagenoeg alleen. Bijna iedereen was er van overtuigd dat een nieuw veiligheidssysteem waar zowel de NAVO als het Warschau Pact in zouden moeten opgaan, nooit zou kunnen functioneren. In 1991 werd tevens duidelijk dat de CVSE nooit tot een effectieve pan-Europese veiligheidsorganisatie zou kunnen uitgroeien. Verschillende gebeurtenissen hadden destijds aangetoond dat de CVSE niet in staat was de vrede en veiligheid in Europa te kunnen garanderen. Eén van deze gebeurtenissen was het conflict in Joegoslavië. Ondanks verschillende pogingen van de CVSE om deze crisis vreedzaam op te lossen, barstte het in juli 1991 toch in alle hevigheid los.¹³

De derde en laatste optie was aansluiting bij de NAVO. Dit idee was aanvankelijk helemaal niet zo populair in Midden-Europa. In de eerste helft van 1990 opteerde eigenlijk alleen Hongarije voor het NAVO-lidmaatschap. Tsjechoslowakije en Polen stelden zich

---

¹⁰ Gerald B. Solomon, 7.

¹¹ Theo van den Doel, 'Het veiligheidsvacuüm in Oost-Europa: de casus-Polen', in: *Internationale Spectator*, jrg 45, nr.7, juli 1991, 437-438.

¹² H.P. Kivits, 16-21.

¹³ Interview met drs. Lily Sprangers op 22 augustus 2006; H.P. Kivits, 21-22. Lily Sprangers was van 1990 t/m 1996 directeur van de Atlantische Commissie, een NGO die zich richt op het stimuleren van het debat over veiligheidsvraagstukken.

destijds veel neutraler op. Terwijl de voorkeur van Praag veel meer uitging naar de oprichting van een pan-Europese veiligheidsorganisatie, werd het standpunt van Warschau veel meer ingegeven door de bijzondere situatie waarin het zich bevond. “De geostrategische ligging, de stationering van sovjettroepen, de economische afhankelijkheid en de aanwezigheid van Poolse minderheden in de sovjetrepublieken”, zaken waar de andere twee landen veel minder mee te maken hadden, vereisten volgens Van den Doel een behoedzame houding van Polen.¹⁴

Na de ondertekening van enkele internationale verdragen, zoals het Duitsland-verdrag, in het najaar van 1990 en het Russische optreden in Litouwen¹⁵ in januari 1991 schoven Polen en Tsjechoslowakije steeds meer in de richting van het Hongaarse standpunt. Niet lang daarna, in maart 1991, vroegen ze alledrie om een veiligheidsgarantie van de NAVO.¹⁶

Waarom wilden Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije (vanaf nu ook wel aangeduid als de Visegrád-landen) eigenlijk zo graag tot de NAVO toetreden? Volgens C. Homan vonden de Visegrád-landen het Atlantische bondgenootschap vooral aantrekkelijk vanwege zijn aantoonbare militaire kracht en politieke cohesie. Maar dat was niet het enige. “Bovendien is het de enige westerse institutie die Amerika verbindt met de Europese veiligheid”, aldus Homan.¹⁷ Dit was waar de Visegrád-landen het hardst naar op zoek waren. Washington was in hun ogen immers de enige die hen tegen de Sovjet-Unie kon beschermen.¹⁸

De wens om lid te worden van de NAVO leefde in de Visegrád-landen niet alleen onder de regerende partijen. Ook de meeste oppositiepartijen steunden het idee om aansluiting te zoeken bij deze Westerse veiligheidsorganisatie. Zo werd bijvoorbeeld in Hongarije, mede als gevolg van het uitbreken van het conflict in Joegoslavië, het principe van nationale consensus geaccepteerd. Dit berustte volgens J.F. Bakker in essentie op een ‘gentleman’s agreement’,

“wat inhield dat de oppositiepartijen niet openlijk de regering zouden bekritisieren op het gebied van de buitenlandse en veiligheidspolitiek en dat de regering als

---

¹⁴ Theo van den Doel, 437.

¹⁵ Tot ongenoegen van de Sovjet-Unie verklaarde Litouwen zich op 11 maart 1990 onafhankelijk. Moskou probeerde deze afscheiding via de inzet van het leger te voorkomen. Op 13 januari 1991 escaleerde het conflict en kwamen 13 Litouwers tijdens gevechten om het leven.

¹⁶ H.P. Kivits, 25.

¹⁷ C. Homan, ‘Lidmaatschap van de NAVO, mission impossible?’, in: *Oost-Europa Verkenningen*, maart 1996, 40. Mr. Drs. Homan was op het moment van schrijven generaal-majoor der mariniers en directeur van het Instituut Defensie Leergangen ‘Ypenburg’.

¹⁸ Interview met Jhr. Mr. J.P. de Savornin Lohman op 24 augustus 2006. De heer de Savornin Lohman bekleedde van 1980 t/m 1994 diverse functies bij de Directie Atlantische Samenwerking en Veiligheidszaken op het ministerie van Buitenlandse Zaken.

tegenprestatie de oppositie zou consulteren voordat belangrijke stappen werden genomen”.¹⁹

Deze samenwerking tussen regering en oppositie resulteerde uiteindelijk in een document waarin het volledige lidmaatschap van de NAVO werd nagestreefd.

1.3 De NAVO houdt de boot af

De NAVO wees het verzoek van de Visegrád-landen tot toetreding resoluut af. Het bondgenootschap gaf prioriteit aan een ontspannen relatie met de Sovjet-Unie en wilde deze vooralsnog niet op het spel zetten omwille van de drie Midden-Europese landen. De bondgenoten waren bang dat de Sovjet-Unie uitbreiding van de NAVO zou opvatten als een bedreiging voor haar veiligheid. Moskou zou zich als gevolg daarvan minder inschikkelijk kunnen tonen bij de onderhandelingen over de troepenvermindering en ontwapening in Midden-Europa. Daarnaast vreesde de NAVO in het voorjaar van 1990 dat de conservatieve krachten in de Sovjet-Unie uitbreiding van het bondgenootschap zouden gebruiken om de wankelende positie van Gorbatsjov aan te vechten.²⁰ Wanneer dit soort krachten het beleid van de Sovjet-Unie zouden gaan bepalen, zouden de kansen op een vreedzame relatie tussen Moskou en het Westen significant minder worden.

De Sovjet-Unie was het belangrijkste, doch niet het enige argument waarom de NAVO de toetreding van nieuwe lidstaten vooralsnog ondenkbaar achtte. Een andere reden was de communistische erfenis die de Visegrád-landen met zich meedroegen. In de korte periode sinds ze zich van de Sovjet-Unie hadden losgemaakt, was het de Visegrád-landen nog niet gelukt deze erfenis van zich af te schudden. Zowel het politieke als het militaire systeem bevatten nog te veel sporen uit de communistische tijd en dit zou de integratie in de Westerse systemen voorlopig onmogelijk maken.²¹ De staat waarin het militaire systeem verkeerde was daarnaast dermate slecht, dat de Visegrád-landen niet in staat waren voor hun eigen veiligheid te zorgen, laat staan dat ze een bijdrage konden leveren aan de veiligheid in Europa. Wanneer Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije zich bij de NAVO zouden aansluiten, zou het

---

¹⁹ Mr. J.F. Bakker, 'Hongarije. Een aanwinst voor de NAVO?', in: *Militaire Spectator*, jrg. 169, 4-2000, 172. De heer Bakker was op het moment van schrijven kolonel bij de Koninklijke Luchtmacht en Defensieattaché op de Nederlandse ambassade in Boedapest.

²⁰ H.P. Kivits, 26.

²¹ Theo van den Doel, 433.

bondgenootschap volledig opdraaien voor de veiligheid van Midden-Europa. Dit zou het bondgenootschap alleen maar veel geld kosten, zonder dat het er iets voor terug kreeg.²²

Een derde reden om de Visegrád-landen voorlopig niet in de NAVO op te nemen, waren de grensoverschrijdende problemen waar Midden-Europa van oudsher mee te kampen had. Tot deze problemen behoorden onder andere grensgeschillen en nationaliteitskwesties.²³ Na de val van de Berlijnse Muur waren deze problemen weer aan de oppervlakte verschenen. In het geval dat de NAVO de drie landen in haar midden zou opnemen, dan bestond de kans dat de Alliantie bij deze lokale conflicten betrokken raakte. Dit was wat de lidstaten koste wat kost wilden voorkomen. Volgens Kivits waren de bondgenoten “niet bereid hun defensiebelangen voor Midden-Europa op te offeren”.²⁴ Zolang de regio met dit soort veiligheidsrisico's zat opgescheept, was uitbreiding van de NAVO in oostelijke richting geen optie.

Toen het duidelijk werd dat de NAVO niet bereid was haar verdragsgebied oostwaarts uit te breiden, gingen er in Europa stemmen op om de landen uit Midden-Europa in de West-Europese Unie (WEU) op te nemen.²⁵ De WEU beperkte zich, in tegenstelling tot de NAVO, operationeel niet tot het Noord-Atlantische gebied en kon zich makkelijker met de Visegrád-landen uitbreiden. Door deze drie landen in de WEU op te nemen

“zou het veiligheidsvacuüm worden opgevuld en zouden de drie landen bij de discussie over de toekomst van de Europese veiligheid worden betrokken zonder hen te hoeven toelaten tot de NAVO of de EG”.²⁶

Uitbreiding van de WEU had als bijkomend voordeel dat de Sovjet-Unie een dergelijke actie als veel minder bedreigend zou ervaren dan uitbreiding van de NAVO. In tegenstelling tot het Atlantische bondgenootschap bestond de WEU enkel uit Europese landen. Wanneer andere Europese landen zich bij de West-Europese organisatie zouden aansluiten, zou dit veel eerder gezien worden als een stap in de richting van Europese samenwerking en

---

²² Interview met drs. Lily Sprangers.

²³ Trevor Taylor, 'NATO and Central Europe', *NATO Review (Web Edition)*, vol. 39, nr.5, oct. 1991, 17-22, versie van 10 april 2002, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/review/1991/9105-4.htm>. (16 maart 2006); Rob de Wijk, 'Internationale situatie bepaalt veranderingen in Nederlandse leger', *Staatscourant*, 4 juli 1990, 2.

²⁴ H.P. Kivits, 27.

²⁵ De WEU is in 1954 door het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Italië, West-Duitsland en de Benelux opgericht. Het heeft als belangrijkste doelstelling: het verschaffen van assistentie aan lidstaten in het geval van enige vorm van agressie.

²⁶ H.P. Kivits, 28.

integratie. Uitbreiding van de NAVO zou vanwege het Amerikaanse lidmaatschap daarentegen sneller beoordeeld worden als een actie gericht tegen de Sovjet-Unie.

De uitbreiding van de WEU met de Visegrád-landen zou uiteindelijk nooit plaatsvinden. De belangrijkste reden hiervoor was het gebrek aan bereidheid van de WEU-lidstaten om “substantiële veiligheidsgaranties aan de landen van Midden-Europa te verstrekken”.²⁷ Een tweede reden was het verzet vanuit Londen en Washington. Beide hoofdsteden zagen het absoluut niet zitten dat de veiligheid van Midden-Europa aan die van West-Europa werd gekoppeld, zonder dat de Verenigde Staten hierbij betrokken waren.²⁸

1.4 Intensivering van de contacten

Ondanks het feit dat de NAVO niet bereid was het verdragsgebied oostwaarts uit te breiden, stond het bondgenootschap wel open voor een intensivering van de contacten met de landen uit het voormalige Oostblok. Nadat de NAVO-ministers van Defensie in mei 1990 hadden vastgesteld dat het Warschau Pact geen dreiging meer vormde voor het Westen²⁹, verklaarden de NAVO-bondgenoten tijdens de NAVO-Top van 5-6 juni van dat jaar in Londen dat de NAVO en het Warschau Pact niet langer meer vijanden waren en dat de tijd was aangebroken diplomatieke betrekkingen aan te gaan. In de woorden van de bondgenoten:

“The Atlantic Community must reach out to the countries which were our adversaries in the Cold War, and extend to them the hand of friendship”.³⁰

Enkele maanden later waren de eerste contacten een feit. Terwijl Manfred Wörner, de toenmalige secretaris-generaal van de NAVO, in 1990 en 1991 onder andere naar Warschau, Boedapest, Praag én Moskou afreisde, brachten president Walesa, president Havel (Tsjechoslowakije) en minister-president Antall (Hongarije) in dezelfde periode een officieel bezoek aan het NAVO-hoofdkwartier in Brussel.³¹

De verbeterde relatie tussen de NAVO en de Warschau Pact-landen resulteerde eind 1990 onder andere in een liaisonprogramma van de NAVO. Dit programma creëerde de

---

²⁷ H.P. Kivits, 28.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Koen Corver, ‘NAVO wil nieuwe strategie’, *Staatscourant*, 23 mei 1990, 1.

³⁰ Gerald B. Solomon, 9; Jirí Šedivý, ‘The Puzzle of NATO Enlargement’, in: *Contemporary Security Policy* (Londen), vol. 22, nr. 2, augustus 2001, 21.

³¹ Manfred Wörner, ‘NATO Transformed: The Significance of the Rome Summit’, *NATO Review (Web Edition)*, vol. 38, nr.6, dec. 1991, 3-8, versie van 10 april 2002, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/review/1991/9106-1.htm>. (16 maart 2006)

mogelijkheid voor alle landen uit Midden- en Oost-Europa, inclusief de Sovjet-Unie, om een diplomatieke vertegenwoordiging bij het NAVO-hoofdkwartier te openen. Op parlementair niveau mondden de nieuwe contacten uit in een uitnodiging aan de parlementariërs uit Polen, Hongarije, Tsjechoslowakije en de Sovjet-Unie om “als geassocieerde gedelegeerden deel te nemen aan de jaarlijkse bijeenkomst van de Noord-Atlantische Assemblée (NAA)”.³² Via beide mogelijkheden kregen de landen uit Midden- en Oost-Europa de kans om permanent in dialoog met de Alliantie te blijven.

De intensivering van de contacten tussen de NAVO en de Visegrád-landen werd door Warschau, Boedapest en Praag als uiterst nuttig ervaren. Echter, ze wilden meer. Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije verlangden nog steeds naar de veiligheidsgarantie zoals die in Artikel 5 van het Noord-Atlantische Verdrag (NAV) beschreven staat:

“The Parties agree that an armed attack against one or more of them in Europe or North America shall be considered an attack against them all, and consequently agree that, if such an attack occurs, each of them, in exercise of the right of individual or collective self-defence recognised by Article 51 of the Charter of the United Nations, will assist the Party or Parties so attacked by taking forthwith, individually, and in concert with the other Parties, such action as it deems necessary, including the use of armed force, to restore and maintain the security of the North Atlantic area”.³³

De vrees bestond dat de NAVO niet verder wilde gaan dan samenwerking en dat het Midden-Europa wilde degraderen tot een bufferzone tegen de Sovjet-Unie. De drie Midden-Europese landen hadden alle reden om hiervoor bang te zijn. Enkele invloedrijke personen, waaronder Henry Kissinger, Zbigniew Brzezinski en Michael Howard³⁴, hadden in de eerste maanden van 1990 de oprichting van een ‘cordon sanitaire’ in Midden-Europa namelijk als een aantrekkelijke optie voor het Westen beschreven. In een interview met de *Volkscrant* in maart 1990 zei Howard:

---

³² H.P. Kivits, 27; De Noord-Atlantische Assemblée, tegenwoordig de NAVO Parlementaire Assemblée (NAVO-PA) genoemd, is een interparlementair overlegorgaan waarin parlementariërs uit alle NAVO-lidstaten zitting hebben. De NAVO-PA is als een apart orgaan in 1955 opgericht. Ondanks het feit dat de NAVO-PA geen deel uitmaakt van de NAVO, bestaat er toch een intensieve samenwerking tussen beide organisaties.

³³ ‘The North Atlantic Treaty’, *NATO Handbook*, NATO Office of Information and Press (Brussel 2001), 528.

³⁴ Henry Kissinger was minister van Buitenlandse Zaken en nationaal veiligheidsadviseur onder president Nixon, Zbigniew Brzezinski was nationaal veiligheidsadviseur onder president Carter en Sir Michael Howard was de voorzitter van het International Institute for Strategic Studies.

“Een dergelijk cordon sanitaire, van Finland via de Baltische republieken, Polen, Tsjechoslowakije, Hongarije en Oostenrijk tot aan Joegoslavië, zou de veiligheidsbelangen van zowel de Sovjet-Unie als de het Westen waarborgen”.³⁵

Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije voelden niets voor de vorming van een bufferzone. In tegenstelling tot het Westen zou deze optie Midden-Europa namelijk geen verbetering van de veiligheidssituatie bieden. Tot opluchting van Warschau, Boedapest en Praag stond de NAVO zelf ook niet positief tegenover deze optie. Wörner verklaarde dat de democratieën in Midden-Europa “neither want to be neutral nor components of a buffer zone, and nor do we”. In dezelfde verklaring voegde hij er evenwel aan toe dat de NAVO voor wat betreft de uitbreiding haar beleid zou continueren: de NAVO wilde geen “extension of its military borders to the east”.³⁶

Zoals eerder al genoemd, wijzigde de situatie in het najaar van 1990 volledig. De ondertekening van enkele internationale verdragen, zoals het CFE-akkoord, had niet alleen gevolgen voor de Visegrád-landen, maar ook voor de NAVO. Zij kreeg nu de mogelijkheid haar positie ten aanzien van Midden-Europa bij te stellen. Deze kans viel samen met de periode waarin het bondgenootschap zich had gerealiseerd dat het bestaan van een veiligheidsvacuüm in Midden-Europa een slechte zaak was. Dit vacuüm weerhield Midden-Europa ervan een stabiele regio te worden en vormde derhalve een bedreiging voor de veiligheid van het Westen. Eind 1990 ontstond binnen het bondgenootschap het idee om de zone van politieke en economische stabiliteit, die al meer dan 45 jaar voor vrede in West-Europa had gezorgd, naar het oosten uit te breiden.³⁷ Dit hield niet in dat de NAVO ineens bereid was de Visegrád-landen te laten toetreden. Daarvoor was de Sovjet-Unie nog een te grote bedreiging en waren er nog teveel tegenstanders van dit idee.

Het bondgenootschap was daarentegen wel bereid zich openlijk uit te spreken voor het behoud van de vrijheid en democratie in Midden- en Oost-Europa. Tijdens de Noord-Atlantische Raad (NAR) van 6-7 juni 1991 in Kopenhagen verklaarden de NAVO-ministers van Buitenlandse Zaken:

“Our own security is inseparably linked to that of all other states in Europe. The consolidation and preservation throughout the continent of democratic societies and

---

³⁵ Sir Michael Howard, ‘Finlandisering beste weg voor Europa’, *de Volkskrant*, 17 maart 1990, geciteerd in: H.P. Kivits, 26.

³⁶ Gerald B. Solomon, 7-8.

³⁷ Interview met Pieter de Savornin Lohman.

their freedom from any form of coercion or intimidation are therefore of direct and material concern to us”.³⁸

Ondanks de teleurstelling over het uitblijven van het NAVO-lidmaatschap toonden de Visegrád-landen medio 1991 begrip voor het besluit van de NAVO. Zij legden zich er bij neer dat het op zijn minst nog wel enkele jaren zou duren voordat zij zich bij het bondgenootschap mochten aansluiten. Dit moment van berusting was echter geen lang leven gegund. In augustus zorgde de coup tegen Gorbatsjov voor een herziening van het Visegrád-standpunt. Warschau, Boedapest en Praag zagen de coup als het bewijs dat halve maatregelen niet voldoende waren en begonnen wederom bij de Alliantie aan de deur te kloppen.³⁹ De NAVO zag de coup echter niet als een reden om haar positie ten aanzien van de uitbreiding te wijzigen en moest de Visegrád-landen andermaal teleurstellen. De NAVO-bondgenoten beoordeelden de gebeurtenissen in Moskou daarentegen wel als dermate ernstig dat ze het nodig achtten een speciale ministeriële verklaring af te geven. Deze luidde:

“As a token of our solidarity with the new democracies of Central and Eastern Europe, we will develop ways of further strengthening our contribution toward the political and economic reform process within these countries”.⁴⁰

Via deze speciale verklaring gaf de NAVO de coupleiders het signaal dat het haar opties voor de toekomst open hield. Moskou moest weten dat de NAVO het van groot belang achtte dat de nieuwe democratieën zich vrij konden ontwikkelen en dat het bondgenootschap bereid was zich hier voor in te zetten.

Op 7-8 november 1991 kwamen de NAVO-bondgenoten in Rome wederom bij elkaar. Uit waardering voor de democratische voortgang had de Alliantie besloten om de relatie met de landen uit Midden- en Oost-Europa verder te intensiveren. Nog geen anderhalf jaar nadat de Alliantie in Londen had verklaard diplomatieke betrekkingen met de lidstaten van het Warschau Pact aan te willen gaan, was nu reeds het moment aangebroken om de relatie tussen de NAVO en haar voormalige vijanden te institutionaliseren.⁴¹ In Rome nodigde de NAVO alle landen uit Midden- en Oost-Europa uit om deel te nemen aan de Noord-Atlantische Samenwerkingsraad (NASR). Dit overlegorgaan moest de leden van de NAVO en het

---

³⁸ Gerald B. Solomon, 11.

³⁹ Trevor Taylor, 1.

⁴⁰ Gerald B. Solomon, 12.

⁴¹ Sander Huisman, 'Polen: Een gedreven bondgenoot', in: *Atlantisch Perspectief*, nr. 8/1 2000, 28.

voormalige Warschau Pact een kader bieden voor dialoog en concrete samenwerking over veiligheidsvraagstukken.⁴²

Net als de meeste andere voormalige Oostbloklanden sloten Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije zich in 1991 direct aan bij dit nieuwe overlegorgaan. Dit besluit van de Visegrád-landen kwam echter niet voort uit een vurig verlangen om toe te treden, maar eerder vanwege het ontbreken van een beter alternatief. Tot teleurstelling van de drie Midden-Europese staten was de NAVO in deze periode enkel bereid haar relatie met de voormalige Warschau Pact-landen via de oprichting van een nieuw overlegorgaan te institutionaliseren. Ondanks de teleurstelling over het feit dat het lidmaatschap van de NASR op dat moment het hoogst haalbare was, verloren de Visegrád-landen hun wens naar het NAVO-lidmaatschap echter nooit uit het oog. In mei 1992 verklaarden zij:

“Zij (de Visegrád-landen) verwelkomen de ontwikkeling van consultaties en samenwerking binnen de NASR. Tezelfdertijd geloven zij dat (...) de relaties tussen de ‘driehoek’ en de NAVO op een kwalitatief nieuw niveau moeten worden geplaatst. Zij verklaren dat hun langetermijndoelstelling het volledige lidmaatschap van de NAVO blijft”.⁴³

---

⁴² *Memorie van Toelichting*, Ministerie van Buitenlandse Zaken, vergaderjaar 1992-1993, 22800 hoofdstuk V, nr.2, 6.

⁴³ C. Homan, 40.

2 De vriendschap groeit uit tot een partnerschap

2.1 Een nieuwe taak voor de NAVO

Medio 1992 stelden de Verenigde Staten voor om het takenpakket van de NASR ingrijpend uit te breiden. De Amerikanen wilden dat de NASR niet langer alleen een forum voor dialoog en samenwerking zou zijn, maar dat het tevens een operationele dimensie zou krijgen. Zo zou de NASR bijvoorbeeld peacekeeping operaties kunnen gaan uitvoeren.⁴⁴ Dat de Amerikanen juist in deze periode met dit voorstel kwamen, valt goed te verklaren. Volgens Herman Amelink, redacteur van *NRC Handelsblad*, leefde algemeen “het besef dat het bondgenootschap in de versukkeling raakt als er niet een duidelijke koers wordt uitgezet die de organisatie een nieuw perspectief geeft”.⁴⁵ Met het verdwijnen van het Warschau Pact was de oude taakstelling van het bondgenootschap, het verdedigen van het Noord-Atlantische grondgebied tegen een aanval uit Oost-Europa, immers ernstig uit de tijd geraakt.

De NAVO begon in deze periode na te denken over het uitvoeren van operaties buiten het eigen verdragsgebied (out-of-area). Alhoewel deze optie de Alliantie zeker een nieuw perspectief zou bieden, bracht het echter ook enkele problemen met zich mee. Ten eerste, in 1949 was afgesproken dat de NAVO enkel een verdedigingsorganisatie zou worden en dat het uitgesloten was dat het bondgenootschap buiten het eigen verdragsgebied zou optreden. Ten tweede, binnen de NAVO bestond er geen consensus over deze kwestie. Uit angst dat het de NAVO zou ondermijnen, verzetten enkele lidstaten, zoals Frankrijk, zich tegen deze nieuwe taak van het bondgenootschap.⁴⁶ Deze problemen zouden eerst overwonnen moeten worden, voordat er ooit sprake kon zijn van ‘out-of-area’-operaties.

Als gevolg van twee verschillende ontwikkelingen zou het de NAVO-bondgenoten uiteindelijk lukken om een gezamenlijk standpunt in deze kwestie in te nemen. De eerste ontwikkeling had zijn oorsprong op nationaal niveau. In veel Westerse landen, waaronder ook Nederland, ontstond na het einde van de Koude Oorlog het idee om defensiebezuinigingen door te voeren. Nu de dreiging vanuit het oosten van Europa was verdwenen, was er geen reden meer om grote legers en reusachtige voorraden wapens en munitie te hebben. Een groot aantal Westerse landen besloten in 1990 het vredesdividend te incasseren en hun strijdkrachten in te krimpen. De vraag die destijds veel gesteld werd, was tot welk niveau de

---

⁴⁴ Gerald B. Solomon, 15.

⁴⁵ Herman Amelink, ‘Jeltsin wijst NAVO de weg’, *NRC Handelsblad*, 30 augustus 1993, 5, NRC Krantenarchief, beschikbaar op: <http://archieff.nrc.nl/?modus=l&text=&hit=17&set=3>. (11 juli 2006)

⁴⁶ Interview met Lily Sprangers; Gerald B. Solomon, 15.

landen hun defensie moesten inkrimpen. Er was geen dreiging meer waaraan dit kon worden afgemeten.

Onder andere in Nederland ontstond medio 1991 het idee om de krijgsmacht peacekeeping operaties uit te laten voeren. Met deze nieuwe taak hadden de landen een goede reden om een bepaalde hoeveelheid defensie te behouden. Deze gedachten belandden al snel daarna in Brussel en de NAVO is toen serieus na gaan denken over de mogelijkheid om ook haar troepen voor peacekeeping operaties in te zetten.⁴⁷

De tweede ontwikkeling was de opkomst van nieuwe conflicthaarden. Sinds de omwenteling was de wereld getuige geweest van een groeiend aantal nieuwe conflicten, zoals bijvoorbeeld Irak (1990–1991) en Joegoslavië (medio 1991). Deze ontwikkeling versterkte het gevoel dat de NAVO middelen nodig had om buiten het eigen verdragsgebied op te treden.⁴⁸ Immers, beide conflicten vormden een bedreiging voor de veiligheid van enkele NAVO-lidstaten, zoals Turkije en Griekenland. Alleen door in dit soort gebieden operaties uit te voeren konden de NAVO-bondgenoten hun eigen vrede en veiligheid garanderen.

Beide ontwikkelingen hadden tot gevolg dat alle lidstaten, dus ook degenen die aanvankelijk tegen waren, ervan overtuigd raakten dat het uitvoeren van operaties buiten het eigen verdragsgebied de nieuwe rol van de NAVO moest worden. Alhoewel het in de praktijk nog enkele jaren zou duren voordat de Westerse landen gezamenlijk peacekeeping operaties zouden uitvoeren, werd tijdens een vergadering in Oslo op 4 juni 1992 door de ministers van Buitenlandse Zaken de eerst stap gezet door te verklaren dat de NAVO in theorie bereid was buiten haar eigen verdragsgebied op te treden.⁴⁹

2.2 Steun vanuit Washington en Berlijn

In 1992 kwam de discussie over een mogelijke uitbreiding van het Noord-Atlantische bondgenootschap met Midden- en Oost-Europese landen goed op gang. De belangrijkste reden hiervoor was het gewijzigde standpunt van twee NAVO-bondgenoten. In tegenstelling tot het begin van de jaren '90 waren de Verenigde Staten en Duitsland in 1992 van mening dat de tijd was aangebroken om over te gaan tot de uitbreiding van het bondgenootschap. Hoe valt deze ommekeer van de Amerikaanse en Duitse regering te verklaren?

---

⁴⁷ Interview met Pieter de Savornin Lohman; Interview met Lily Sprangers.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ 'Chronology', *NATO Handbook*, 450.

Voor zowel de Verenigde Staten als Duitsland speelde de desintegratie van de Sovjet-Unie een bepalende rol. De vijand die meer dan 45 jaar voor een constante dreiging had gezorgd, was eindelijk van het strijdtoneel verdwenen. In de beginjaren '90 hadden beide regeringen zich ten aanzien van NAVO-uitbreiding nog erg terughoudend opgesteld. Niemand wist hoe de situatie zich in de Sovjet-Unie zou ontwikkelen en uitbreiding van de NAVO zou Moskou alleen maar kunnen provoceren. Het was verstandiger om eerst de ondertekening van het Duitsland-verdrag af te wachten. Voor Duitsland was het tevens belangrijk dat eerst alle resterende Sovjetroepen van zijn grondgebied waren verdwenen⁵⁰ Nadat aan beide zaken was voldaan en de Sovjet-Unie op 20 december 1991 officieel ophield te bestaan⁵¹, meenden de Verenigde Staten en Duitsland dat het Westen nu de historische kans had om de voormalige Oostbloklanden te incorporeren. Volgens beide bondgenoten kon dit het beste geschieden via de uitbreiding van de NAVO.

Nu duidelijk was geworden dat Washington en Berlijn de uitbreiding van het bondgenootschap steunden, diende zich al snel de vraag aan welke landen uit Midden- en Oost-Europa voor het NAVO-lidmaatschap in aanmerking kwamen. De Amerikanen weigerden indertijd om hier uitspraken over te doen. In Washington bestond immers de angst dat het noemen van namen tot ernstige problemen kon leiden. De landen die tot de groep afvallers behoorden, konden zich bijvoorbeeld van het Westen afkeren. Aangezien dit tot gevolg kon hebben dat de hervormingen in de desbetreffende landen op een laag pitje werden gezet, diende vervreemding van het Westen koste wat kost voorkomen te worden.⁵²

Voor Washington was het sowieso van minder belang wie er tot het bondgenootschap zou mogen toetreden. Het belangrijkste was *dat* de NAVO zou uitbreiden. Waar baseerden de Amerikanen dit standpunt op? Washington had destijds twee redenen om de uitbreiding van de NAVO na te streven. Ten eerste, ten behoeve van de eigen veiligheid hadden de Amerikanen baat bij een uitbreiding van het bondgenootschap in oostelijke richting. Sinds het einde van de Koude Oorlog bevond zich een brede band van instabiliteit over Midden- en Oost-Europa. Deze instabiliteit vormde een bedreiging voor de collectieve veiligheid, dus zowel voor West-Europa als voor de Verenigde Staten. Via de uitbreiding van de NAVO wilde Washington de zone van instabiliteit in het voormalige Oostblok neutraliseren.

---

⁵⁰ Interview met Lily Sprangers.

⁵¹ Chronology', *NATO Handbook*, 447-448.

⁵² *Ibidem*.

Hierdoor zou zowel een belangrijke voedingsbodem voor toekomstige Europese conflicten als een bedreiging voor de Amerikaanse veiligheid worden weggenomen.⁵³

Ten tweede, uit bezorgdheid over de toekomst van de Alliantie waren de Verenigde Staten tevens begonnen aan te dringen op uitbreiding. In Washington leefde heel sterk het besef dat de in Oslo uitgeroepen nieuwe taak van de NAVO, het uitvoeren van operaties buiten het eigen verdragsgebied, niet voldoende was. Het bondgenootschap had volgens de Amerikanen dringend een nieuwe impuls nodig, wilde het in de toekomst een rol van betekenis kunnen blijven spelen.⁵⁴ Voor Washington was het van essentieel belang dat de NAVO haar positie binnen de internationale gemeenschap behield. De veiligheidsorganisatie had de afgelopen vijf decennia voor de meest vreedzame periode in de Europese geschiedenis gezorgd en mocht derhalve absoluut niet verloren gaan. Daarnaast zou het einde van de NAVO tevens het einde van de Amerikaanse positie in Europa kunnen betekenen.

In tegenstelling tot zijn grootste bondgenoot sprak Duitsland zich wel openlijk uit over de kandidaat-lidstaten. Berlijn gaf in augustus 1993 bijvoorbeeld heel duidelijk te kennen dat het de NAVO in ieder geval met Polen, Hongarije, de Tsjechische Republiek en Slowakije wilde uitbreiden.⁵⁵ In de discussie over de uitbreiding kwam dit verschil tussen Washington en Berlijn heel goed naar voren. Terwijl de Amerikanen zich in deze periode veel meer bezig hielden met de uitbreiding van de NAVO an sich, hamerden de Duitsers juist veel meer op de uitbreiding van het bondgenootschap met de Visegrád-landen.

Dat de Verenigde Staten vooralsnog zwegen over de namen van mogelijke kandidaat-lidstaten betekende echter niet dat zij niet over deze vraag hadden nagedacht. Ook in Washington waren de politici van mening dat de Visegrád-landen als eerste in aanmerking zouden komen voor het NAVO-lidmaatschap. Waarom bestond er in beide lidstaten zo'n grote voorkeur voor deze vier Midden-Europese landen? Het antwoord op deze vraag bestaat uit een aantal redenen. Ten eerste, de Visegrád-landen hoorden thuis in het Westen. Van alle voormalige Oostbloklanden hadden deze vier Midden-Europese landen zich sinds de omwenteling in 1989 immers het verst ontwikkeld tot Westerse democratieën. Tijdens het interbellum waren Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije tevens democratische landen

---

⁵³ Ronald J. Bee, 'Boarding the NATO Train: Enlargement and National Interests', In: *Contemporary Security Policy*, jrg. 21, nr. 2, augustus 2001, 151; Gerald B. Solomon, 'America's Alliance Anxieties. Prizes and Pitfalls of NATO Enlargement', In: *Orbis*, vol. 41, nr. 2, voorjaar 1997, 209.

⁵⁴ Herman Amelink, 5.

⁵⁵ Ibidem; Interview met Lily Sprangers; Interview met Pieter de Savornin Lohman.

Na de Koude Oorlog bestond er in Tsjechoslowakije veel spanning en verdeeldheid tussen de Tsjechen en de Slowaken. Na een stemming in het parlement op 25 november 1992 werd besloten de republiek te scheiden. Op 1 januari 1993 kende Europa officieel twee nieuwe republieken, de Tsjechische Republiek en Slowakije.

geweest, die in grote mate op West-Europa waren georiënteerd. De NAVO had nu de mogelijkheid om deze landen, na meer dan 45 jaar afwezigheid, weer tot de democratische kern van Europa toe te laten.⁵⁶

Ten tweede, historische sentimenten en schuldgevoelens speelden een grote rol in de keuze voor de Visegrád-landen. Duitsland voelde zich vooral schuldig over het feit dat het Sudetenland in 1938 had geannexeerd en Polen in 1939 was binnengevallen. Via de uitbreiding van de NAVO zou Duitsland eindelijk de mogelijkheid krijgen zich met beide landen te verzoenen.⁵⁷ Volgens Jirí Šedivý speelden enkele gebeurtenissen uit de Koude Oorlog evenzeer een belangrijke rol. De vermeende slachtoffering van Polen tijdens Jalta in 1945, de coup in Praag in 1948, de Hongaarse opstand in 1956, de Praagse Lente in 1968 en de rebellie van de Poolse vakbonden in 1970 en 1980 waren belangrijke mijlpalen in de geschiedenis van de Koude Oorlog en hadden overal in het Westen een blijvende indruk achtergelaten.⁵⁸ Volgens de voorstanders van de uitbreiding van de NAVO was het Westen het aan de Visegrád-landen moreel verplicht om ze tot het bondgenootschap te laten toetreden.

Ten derde, voor wat betreft het Poolse en het Hongaarse NAVO-lidmaatschap speelde tevens de geostrategische ligging van beide landen een beslissende rol. Polen had vanwege zijn ligging en enorme omvang een speciale positie in Midden-Europa. Vanuit militair oogpunt was het voor de NAVO, en in het bijzonder voor Duitsland, van groot belang dat Polen tot het bondgenootschap zou toetreden. Het maakte immers nogal een groot verschil waar de NAVO haar buitengrens had liggen, op beperkte afstand van Berlijn of enkele honderden kilometers verderop in oostelijke richting. Ten behoeve van de Duitse veiligheid sprak Berlijn derhalve zich uit voor het Poolse NAVO-lidmaatschap.⁵⁹

Hongarije genoot op geostrategisch gebied aanvankelijk geen bijzondere positie. Dit veranderde echter naarmate het conflict in Joegoslavië verder escaleerde. Hongarije lag als enige op zo'n korte afstand van het conflict en zag als gevolg daarvan zijn geostrategische waarde stijgen. Mocht de NAVO in de toekomst besluiten in Joegoslavië op te treden, dan was het handig als Hongarije tot het bondgenootschap behoorde. De Alliantie kon in dit geval

---

⁵⁶ Interview met Lily Sprangers

⁵⁷ Ronald J. Bee, 159.

⁵⁸ Jirí Šedivý, 11. Šedivý was op het moment van schrijven directeur van het Institute of International Relations in Praag en bekleedt momenteel de functie van minister van Defensie in de Tsjechische Republiek.

⁵⁹ Interview met Pieter de Savornin Lohman; Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 32.

de Hongaarse luchtmachtbases gebruiken en haar acties vanuit een nabij gelegen commandocentrum coördineren.⁶⁰

2.3 Alternatieve opties

Zoals gezegd stonden de Verenigde Staten en Duitsland aanvankelijk alleen in hun steun voor NAVO-uitbreiding. De overige veertien lidstaten zagen het vooralsnog absoluut niet zitten om vier nieuwe lidstaten in hun midden op te nemen. Het belangrijkste tegenargument dat zij gebruikten was Rusland. De uitbreiding van de NAVO zou alleen maar Rusland provoceren. Moskou zou deze actie immers beschouwen als een directe bedreiging van de nationale veiligheid. Daarnaast bestond de angst dat de creatie van nieuwe scheidlijnen Moskou van het Westen zou isoleren. Om de relatie met Rusland niet op het spel te zetten, achtten de veertien bondgenoten het verstandig om het ledenaantal van de Alliantie voorlopig op zestien te houden.

Alhoewel Rusland het belangrijkste argument was, baseerden de tegenstanders zich tevens op enkele andere argumenten. Zo zou een toekomstige uitbreiding onvermijdelijk van negatieve invloed zijn op de politieke cohesie van de NAVO. Met negentien in plaats van zestien lidstaten zou de besluitvorming immers veel moeizamer verlopen.⁶¹ Daarnaast zou ook de militaire effectiviteit van de NAVO te leiden hebben onder een eventuele uitbreiding. Een bondgenootschap is militair het sterkst als alle lidstaten bereid zijn zich in te zetten voor de veiligheid van het eigen verdragsgebied. Binnen de NAVO werd door enkelen hardop afgevraagd of de Verenigde Staten en West-Europa in het geval van een aanval wel bereid zouden zijn hun troepen in te zetten voor bijvoorbeeld Bratislava. Zonder de volledige zekerheid dat de NAVO de Visegrád-landen onvoorwaardelijk te hulp zou komen, moest er niet worden overgegaan tot uitbreiding. Dit zou de militaire effectiviteit van de veiligheidsorganisatie alleen maar schade berokkenen.

Van alle tegenstanders verzette Frankrijk zich het felst. Alhoewel de Franse regering in deze discussie veelal gebruik maakte van de Russische kaart, waren het in werkelijkheid echter machtspolitieke redenen die Parijs ertoe deden aanzetten om tegen te stemmen. Volgens J.H.M. Pollmann-Zaal zag de Franse regering de uitbreiding van de NAVO voornamelijk als een bedreiging van haar eigen positie. Wanneer de Visegrád-landen zouden toetreden, zou het zwaartepunt van de NAVO in de richting van Duitsland verschuiven en,

---

⁶⁰ Interview met Lily Sprangers

⁶¹ Jirí Šedivý, 7.

belangrijker nog, zou de invloed van de Verenigde Staten verder toenemen. Dit zag Parijs absoluut niet zitten.⁶²

Frankrijk baseerde zijn besluit dus hoofdzakelijk op machtspolitieke redenen en niet op argumenten die specifiek gericht tegen de Visegrád-landen. Parijs had op zich ook niets tegen de incorporatie van deze vier landen in de Westerse systemen. Integendeel, de Fransen waren hier juist voorstanders van, alleen prefereerden zij de incorporatie via een andere weg, de ‘Royal Road’. Bij deze optie zouden de Visegrád-landen eerst het lidmaatschap van de EU verkrijgen en dan later eventueel het lidmaatschap van de NAVO. Voor Frankrijk was deze optie veel aantrekkelijker. Het voorkwam enerzijds een toename van de Amerikaanse invloed op het Europese continent en vormde anderzijds geen bedreiging voor de eigen positie.

Frankrijk was niet de enige bondgenoot die de voorkeur gaf aan de ‘koninklijke weg’. Onder andere Nederland voelde ook wel wat voor deze optie, al baseerde Den Haag zich gedurende 1993 op compleet andere argumenten dan Parijs. Net als Washington en Berlijn was de Nederlandse regering van mening dat na de omwenteling in 1989 zich de historische kans had voorgedaan om haar voormalige vijanden in de Westerse instituties in te lijven. In haar ogen kon dit echter het beste geschieden via de ‘Royal Road’. Den Haag was namelijk van mening dat economische integratie vooraf moest gaan aan veiligheidspolitieke integratie. Aangezien de NAVO een grote mate van verantwoordelijkheid op zich zou nemen met de toetreding van de Visegrád-landen, moesten de vier eerst bewijzen dat ze zowel op sociaal als economisch gebied in het Westen thuishoorde.⁶³ Minister Kooijmans van Buitenlandse Zaken (CDA) zag de ‘koninklijke weg’ daarnaast als voorwaarde voor het voorkomen van politieke destabilisatie binnen Europa. “Niemand kan immers aanstoot nemen aan een EU- en WEU-lid dat toetreedt tot de NAVO”, aldus de minister.⁶⁴

De ‘Royal Road’ bleek al gauw echter een onmogelijke optie te zijn. Een belangrijke factor hiervoor was de tijdsduur. Voordat kandidaat-lidstaten tot de EU mogen toetreden moeten zij aan een hele reeks strenge voorwaarden voldoen. Aangezien de Visegrád-landen pas net de overstap hadden gemaakt van het communistische naar het Westerse systeem, zou het zeker nog vele jaren duren alvorens zij aan deze voorwaarden zouden voldoen en in aanmerking zouden komen voor het EU-lidmaatschap. Een consequentie van deze route was dat het NAVO-lidmaatschap hierdoor op zijn minst even laat, zo niet later, pas beschikbaar

---

⁶² Interview met drs. J.H.M. Pollmann-Zaal, 24 juli 2006. Mevrouw Pollmann-Zaal was van 1991 t/m 1994 als senior beleidsmedewerker werkzaam bij de Directie Atlantische Samenwerking en Veiligheidszaken op het ministerie van Buitenlandse Zaken.

⁶³ Sander de Boode, ‘De uitbreiding van de NAVO’, in: *Transaktie*, nr. 23, 1994, 76.

⁶⁴ *Ibidem*, 77.

zou komen. Hier wilde niemand op wachten, de Visegrád-landen al helemaal niet. Zij hadden juist duidelijk gemaakt dat zij zo snel mogelijk tot het Atlantische bondgenootschap wilden toetreden. Voor hun was dit de hoogste prioriteit.⁶⁵

Een tweede reden om van de ‘koninklijke weg’ af te zien, was de weerstand van de Verenigde Staten. Als onbetwiste leider van het bondgenootschap zou Washington het nooit accepteren dat de EU de agenda van de NAVO zou gaan bepalen.⁶⁶ Hiervoor waren de Amerikaanse belangen in de Europese veiligheid te groot.

Nu de ‘Royal Road’ niet langer meer tot de mogelijkheden behoorde, positioneerde de Nederlandse regering zich rond het einde van 1993 naast haar Amerikaanse en Duitse bondgenoten. Het was tijd om de Midden- en Oost-Europese landen uitzicht te geven op een toekomstig NAVO-lidmaatschap.⁶⁷

2.4 Partnership for Peace

In de zomer van 1993 leek het voor Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek even de goede kant op te gaan.⁶⁸ In tegenstelling tot slechts enkele maanden geleden stond de NAVO in deze periode veel positiever tegenover de uitbreiding van het bondgenootschap. Volgens Koen Corver, correspondent voor de *Staatscourant* in Brussel, was men binnen de Alliantie begonnen

“concreet na te denken over de mogelijkheid om Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek nauwere banden aan te bieden en eventueel zelfs het lidmaatschap van de NAVO”.⁶⁹

---

⁶⁵ Herman Amelink, ‘Oost-Europa zoekt veiligheid tegen Russen’, *NRC Handelsblad*, 9 december 1993, 5, NRC Krantenarchief, beschikbaar op: <http://archieff.nrc.nl/?modus=l&text=&hit=12&set=3>. (11 juli 2006); Interview met Pieter de Savornin-Lohman.

⁶⁶ Sander de Boode, 76.

⁶⁷ Willebrord Nieuwenhuis, ‘Minister wil landen uitzicht geven op NAVO-lidmaatschap; Ter Beek: Oost-Europa niet laten bungelen’, *NRC Handelsblad*, 19 oktober 1993, 7, NRC Krantenarchief, beschikbaar op: <http://archieff.nrc.nl/?modus=l&text=&hit=14&set=3>. (11 juli 2006)

⁶⁸ Alhoewel Slowakije tot voor kort nog altijd in één adem werd genoemd met de andere drie Visegrád-landen, zou het zichzelf onder leiding van premier Vladimir Meciar (1993-1998) voor het NAVO-lidmaatschap gediskwalificeren. Onder leiding van Meciar werden onder andere de democratische hervormingen op een laag pitje gezet. Daarnaast kenmerkte het bestuur zich door corruptie en cliëntelisme, kregen de veiligheidsdiensten een belangrijke rol en was de mensenrechtensituatie slecht.

⁶⁹ Koen Corver, ‘Moskou plaatst NAVO voor dilemma’, *Staatscourant*, 4 oktober 1993, 1.

Hoe valt deze omslag te verklaren? Het antwoord op deze vraag ligt voor een belangrijk deel in Rusland. De NAVO had in deze periode verschillende geluiden opgevangen dat Moskou bereid was Midden-Europa op te geven, mits de NAVO maar afbleef van de directe Russische invloedssfeer. Tijdens zijn bezoek aan Warschau in augustus 1993 verklaarde Jeltsin bijvoorbeeld “het streven van Polen naar het lidmaatschap van de NAVO niet in strijd te achten met de Russische belangen”.⁷⁰ De NAVO voelde zich door deze uitspraak van Jeltsin aangemoedigd na te denken over de uitbreiding van het bondgenootschap. Volgens Secretaris-generaal Wörner werd het tijd dat het bondgenootschap de landen uit Midden- en Oost-Europa een duidelijk perspectief moest aanbieden. In zijn eigen woorden:

“In my view, the time has come to open a more concrete perspective to those countries of Central and Eastern Europe which want to join NATO and which we may consider eligible for future membership”.⁷¹

Ondanks het feit dat er nog genoeg nationale regeringen waren die uitbreiding nog steeds niet zagen zitten, bewijst bovenstaande uitspraak dat de NAVO destijds serieus begon na te denken over de opname van enkele nieuwe lidstaten. De zaken hadden er immers nog nooit zo goed voor gestaan om de historische kans die zich na de omwenteling had voorgedaan, te benutten. Rusland zou nog dezelfde maand echter roet in het eten gooien.

Op 30 september ontvingen de politieke leiders van de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Duitsland in het geheim een brief van Jeltsin, waarin hij onder andere schreef dat de NAVO onder geen beding oostwaarts kon uitbreiden.⁷² De NAVO-bondgenoten hadden deze brief van Jeltsin absoluut niet zien aankomen en waren aanvankelijk toch wel even geschrokken van de inhoud.⁷³ Aangezien de Russische president één maand daarvoor nog had gezegd geen bezwaren te hebben tegen uitbreiding, vroegen de bondgenoten zich af waar deze omslag ineens vandaan kwam. Volgens enkele diplomaten op het NAVO-hoofdkwartier waren Jeltsin's uitspraken voornamelijk voor de binnenlandse politiek bedoeld. Negen dagen voor Jeltsin zijn brief aan zijn Westerse collega's had gestuurd, was Rusland in een diepe politieke crisis terecht gekomen. In zijn strijd met het conservatieve parlement was Jeltsin naarstig op zoek naar steun voor zijn positie als

---

⁷⁰ Herman Amelink, 5; Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 23.

⁷¹ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 25.

⁷² Koen Corver, 'Jeltsin tegen uitbreiding NAVO met Oost-Europese staten', *Staatscourant*, 1 oktober 1993, 2.

⁷³ Interview met Lily Sprangers.

Russische president. Aangezien het leger en de nationale veiligheidsdiensten altijd zeer grote reserves hadden gehad tegen NAVO-uitbreiding, dacht hij bij beide instanties steun te kunnen vinden door zich fel tegen de uitbreiding uit te spreken.⁷⁴

Op 19-20 oktober 1993 ontmoetten de NAVO-ministers van Defensie elkaar in Travemünde (Duitsland). Tijdens dit tweedaagse overleg werd besloten dat de uitbreiding van de NAVO voorlopig op de lange baan werd geschoven. Verrassend genoeg waren het vooral de Verenigde Staten die hier tijdens het overleg op hadden aangedrongen. De bezwaren van Jeltsin wogen voor de Amerikanen dermate zwaar dat zij niet bereid waren tot uitbreiding over te gaan. Volgens Amelink hadden zij er “volstrekt geen zin in de ‘speciale relatie’ die ze met Moskou [hadden] op het spel te zetten ten gunste van de betrekkingen met Oost-Europa”.⁷⁵

In Travemünde stonden meer onderwerpen op de agenda dan alleen de uitbreiding van de NAVO. De Amerikaanse minister van Defensie, Les Aspin, presenteerde er tevens een nieuw programma wat de titel kreeg *Partnership for Peace* (PFP). Het PFP had als doelstellingen:

- Het bevorderen van stabiliteit en veiligheid in heel Europa;
- Het bevorderen van de militaire samenwerking tussen de partnerlanden en de NAVO, zoals training en het deelnemen aan vredesmissies onder gezag van de VN of de CVSE;
- Het vergroten van de democratische controle over de krijgsmacht;
- Het ontwerpen van een transparante defensieplanning en defensiebegroting.⁷⁶

Het PFP werd aan alle voormalige Warschau Pact-lidstaten en vroegere Sovjetdeelrepublieken, inclusief Rusland, aangeboden. Daarnaast werden ook die landen uitgenodigd die niet tot het Warschau Pact behoorden, maar wel lid waren van de CVSE.⁷⁷ Met alle partners zou een *Individual Partnership Programme* (IPP) worden afgesloten, waardoor

“een selectie tot stand kan komen tussen die landen die volwaardig lid willen worden van de NAVO, zoals Polen, Hongarije en Tsjechië, en landen die minder nauwe banden wensen, zonder de orthodoxe krachten en het militaire

---

⁷⁴ Koen Corver, 1 oktober 1993, 2.

⁷⁵ Herman Amelink, 5.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Koen Corver, ‘Geen veiligheidsgaranties voor Oost-Europa’, *Staatscourant*, 11 januari 1994, 1.

establishment in Rusland te zeer bezorgd te maken over een uitbreiding van de NAVO in oostelijke richting”.⁷⁸

Alhoewel de partners geen veiligheidsgarantie kregen van de NAVO, zou er in het PFP wel sprake zijn van de verzekering dat “de NAVO elke actieve deelnemer aan het Partnerschap [zal] consulteren indien die Partner een directe bedreiging percipieert van zijn territoriale integriteit, politieke onafhankelijkheid of veiligheid”.⁷⁹

Volgens Gerald B. Solomon, voormalig vice-president van de NAA, trachtte de Amerikaanse regering met het PFP drie verschillende doelstellingen te combineren. Hij zei:

“The Clinton administration rationale for the Partnership for Peace was to meet the long-declared security concerns of the Visegrad and other nations, to avoid destabilizing the situation in the former Soviet Union, and to preserve a functioning Alliance”.⁸⁰

Met het ‘behouden van een functionerende Alliantie’ doelde Solomon op de Amerikaanse wens het bondgenootschap een nieuwe impuls te geven, zodat het in de toekomst een rol van betekenis zou kunnen blijven spelen. Dit was zeer belangrijk voor de Verenigde Staten. Het einde van de NAVO zou immers tevens het einde kunnen betekenen van de Amerikaanse positie in Europa.

Nadat alle bondgenoten in december 1993 hun goedkeuring hadden verleend, vond tijdens de NAVO-Top van 10-11 januari 1994 in Brussel de ondertekening van het PFP plaats. De Visegrád-landen hadden de discussie over het PFP op de voet gevolgd en toonden zich aanvankelijk zeer teleurgesteld over het besluit van de zestien bondgenoten. Zij hadden gehoopt dat er voor hen het lidmaatschap van de NAVO, en anders op zijn minst verdergaande samenwerking met de bondgenoten had ingezet.⁸¹ Teneinde de vier landen over te halen van hun verzoek om onmiddellijk lidmaatschap af te zien, zette de Amerikaanse president Bill Clinton in januari een diplomatiek offensief in. Naast zijn toenmalige hoogste militaire functionaris, generaal John Shalikashvili, en VN-ambassadeur Madeleine Albright, bracht Clinton zelf ook een bezoek aan de vier politieke leiders. Tijdens deze ontmoeting

---

⁷⁸ Koen Corver, 11 januari 1994, 1.

⁷⁹ C. Homan, 44.

⁸⁰ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 34.

⁸¹ Koen Corver, ‘NAVO houdt distantie tegenover Midden-Europa’, *Staatscourant*, 3 december 1993, 5.

lukte het hem zijn vier Midden-Europese collega's te overtuigen van de aantrekkelijkheid van het PFP. Tijdens deze besprekingen werd het tevens duidelijk dat het voor Clinton al vast stond dat de uitbreiding van de NAVO zou plaatsvinden. Hij zei: "Het gaat niet meer om de vraag of de NAVO wordt uitgebreid, maar het gaat alleen nog maar om de vraag wanneer dat gebeurt en hoe!".⁸² Na deze impliciete toezegging voor een toekomstig lidmaatschap konden ook de Visegrád-landen, ondanks hun reserves, uiteindelijk akkoord gaan met het PFP. "Het is een stap in de goede richting", aldus Walesa.⁸³

---

⁸² Koen Corver, 'Partnerschap voor Vrede positief onthaald door Visegrád-landen', *Staatscourant*, 13 januari 1994, 2.

⁸³ Ibidem.

3 De uitbreiding nadert

3.1 Nieuwe partners sluiten zich aan

Het had de nodige voeten in de aarde gehad, maar op 12 januari 1994 gingen Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek akkoord met het *Partnership for Peace*. De drie hadden ingezien dat dit nieuwe programma de beste, en op dat moment de enige manier was om een hechte samenwerking met de NAVO op te bouwen. Alhoewel ze het programma ook zagen als een mechanisme dat een belangrijke bijdrage kon leveren aan de algehele veiligheid op het Europese continent, gebruikten de drie het PFP toch voornamelijk als middel om de eigen strijdkrachten klaar te stomen voor het NAVO-lidmaatschap.⁸⁴ In oktober 1994 maakte de Poolse minister van Defensie, Piotr Kolodziejczyk, dit goed duidelijk door te verklaren: “We treat our participation in the Partnership for Peace initiative as the path towards NATO”.⁸⁵

Dat het de drie serieus was, bleek wel uit het feit dat zij binnen acht weken aan de eerste vereiste voor aansluiting bij het PFP hadden voldaan, de ondertekening van het *Framework Document*. Door dit document te ondertekenen verklaarden Warschau, Boedapest en Praag dat zij zich volledig zouden inzetten voor de basisprincipes waarop het PFP was gefundeerd. Zoals in het *NATO-Handbook* beschreven staat, herhaalden de partnerlanden

“their political commitment to the preservation of democratic societies and to the maintenance of the principles of international law. They reaffirm their commitment to fulfil in good faith the obligations of the Charter of the United Nations and the principles of the Universal Declaration on Human Rights; to refrain from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state; to respect existing borders; and to settle disputes by peaceful means. They also reaffirm their commitment to the Helsinki Final Act and all subsequent CSCE documents and to the fulfilment of the commitments

---

⁸⁴ Jaromír Novotný, ‘The Czech Republic. An Active Partner with NATO’, *NATO Review (Web Edition)*, vol. 42, nr. 3, juni 1994, 12-15, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/review/1994/9403-3.htm>. (16 maart 2006); Sander Huisman, 28.

Novotný was ten tijde van dit artikel directeur van het Directoraat Buitenlandse Zaken op het Tsjechische ministerie van Defensie.

⁸⁵ Piotr Kolodziejczyk, ‘Poland – A Future NATO Ally’, *NATO Review (Web Edition)*, vol. 42, nr. 5, oktober 1994, 2, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/review/1994/9405-2.htm>. (16 maart 2006)

and obligations they have undertaken in the field of disarmament and arms control".⁸⁶

Na de ondertekening van het *Framework Document* volgde de overhandiging van het *Presentation Document* aan de NAVO. In dit document gaven de Midden-Europese landen aan welke stappen zij wilden ondernemen om de doelstellingen van het PFP te behalen, welke militaire middelen zij beschikbaar wilden stellen voor het PFP en op welke specifieke gebieden zij wilden samenwerken met het Atlantische bondgenootschap.⁸⁷ Na de overhandiging van de *Presentation Documents* trad de NAVO in overleg met de drie regeringen om met elk van hen een IPP af te sluiten. In deze IPP's stonden heel duidelijk de afspraken die de NAVO en de partnerlanden op basis van de *Presentation Documents* met elkaar overeen waren gekomen.⁸⁸ De NAVO kwam op 5 juli 1994 het eerste IPP met Polen overeen. Bijna een half jaar later volgden Hongarije en de Tsjechische Republiek, respectievelijk op 15 en 25 november.⁸⁹

Zoals gezegd kwam ook Rusland in aanmerking voor het PFP. De eerste reacties vanuit Moskou op het Amerikaanse voorstel waren positief. President Jeltsin omschreef het als 'great' en beloofde dat Rusland zijn deel bij zou dragen aan de verdere ontwikkeling van het programma.⁹⁰ De eerste onderhandelingen over de Russische deelname aan het PFP vonden plaats in maart 1994 en resulteerden op 22 juni van dat jaar in de ondertekening van een *Framework Document* door Moskou. De aansluiting van Rusland bij het PFP werd als een groot succes gezien voor de NAVO. Het bondgenootschap was immers in zijn opzet geslaagd "om de banden met de lidstaten van het voormalige Warschau Pact aan te halen, zonder daarbij Rusland van zich te vervreemden".⁹¹

Met de Russische handtekening onder het *Framework Document* had de NAVO voorgoed haar vijand verloren en tegelijkertijd een nieuwe partner gevonden. Het bondgenootschap zou voortaan met Rusland in overleg treden over de veiligheidssituatie in Europa. Deze consultaties vonden volgens Wim Brummelman, correspondent voor *NRC Handelsblad*, echter uitsluitend plaats op ad hoc-basis. Er werd geen enkele vorm van automatisme vastgelegd, "die de Russen de indruk zou kunnen geven dat ze recht [hadden] op

---

⁸⁶ 'Partnership for Peace', *NATO Handbook*, 68-69.

⁸⁷ 'Partnership for Peace', *NATO Handbook*, 68-69.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ C. Homan, 44.

⁹⁰ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 35.

⁹¹ Wim Brummelman, 'NAVO wint veel en geeft weinig in 'partnership' met Rusland', *NRC Handelsblad*, 23 juni 1994, 5, NRC Krantenarchief, beschikbaar op: <http://archieff.nrc.nl/?modus=l&text=&hit=18&set=5>. (11 juli 2006)

echte inspraak in de besluitvorming van de NAVO”.⁹² Het Atlantische bondgenootschap maakte hiermee heel duidelijk dat Rusland ten aanzien van de NAVO geen enkel recht van spreken had, laat staan een vetorecht.

Moskou was in de zomer van 1994 niettemin nog even optimistisch over het PFP als bij de start van de onderhandelingen. De Russische regering was met name tevreden over het feit dat het, nu het zich bij het PFP-programma had aangesloten, voortaan behandeld zou worden als een Europese grootmacht, die gezien zijn positie een essentiële rol kon spelen bij het behoud van de vrede en stabiliteit in Europa. Moskou zag het PFP daarnaast als een belangrijke basis voor “een relatie waarin partijen respect voor elkaar tonen”, aldus de Russische minister van Buitenlandse Zaken, Andrej Kozyrev.⁹³

De Russische houding ten aanzien van het PFP werd door de NAVO als zeer positief ervaren. Door zijn uiterst constructieve opstelling zorgde vooral Kozyrev ervoor dat bondgenoten met vertrouwen naar de toekomst keken. De minister stelde de NAVO nog verder gerust door stilzwijgend de belofte te doen “dat Rusland geen veto [zou] stellen als landen uit Midden- en Oost-Europa over enige tijd willen toetreden tot de NAVO”.⁹⁴ In ruil voor deze toezegging verlangde de Russische regering echter wel dat het in geval van uitbreiding geïnformeerd zou worden. Ze was heel duidelijk in haar eis dat het niet verrast wilde worden met een onaangekondigde toetreding van enkele lidstaten tot de NAVO. In dat geval zou Moskou zijn standpunt over de uitbreiding wel eens kunnen bijstellen.

3.2 NAVO-studie naar uitbreiding

De NAVO-Top in Brussel van 10-11 januari 1994 stond niet alleen in het teken van de goedkeuring van het *Partnership for Peace*. Tijdens de top werd tevens formeel aangekondigd dat het Noord-Atlantische bondgenootschap open stond voor uitbreiding in oostelijke richting. In de woorden van de staatshoofden en regeringsleiders van de zestien NAVO-lidstaten:

“We expect and would welcome NATO expansion that would reach to democratic states to our East, as part of an evolutionary process, taking into account political and security developments in the whole of Europe”.⁹⁵

---

⁹² Wim Brummelman, 5.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Gerald B. Solomon, ‘Prizes and Pitfalls of NATO Enlargement’, 215.

Ondanks de afspraak binnen de Alliantie dat uitbreiding afhankelijk zou zijn van politieke en veiligheidsontwikkelingen in Europa, stelde Clinton op 1 juli 1994, vijf maanden na de NAVO-Top in Brussel, reeds voor om in 1995 een tijdschema en een aantal richtlijnen voor de nieuwe lidstaten te laten ontwikkelen. Dit voorstel was in lijn met de nieuwe Amerikaanse opstelling ten aanzien van uitbreiding, die zich sinds de NAVO-Top in Brussel had ontwikkeld. Terwijl Washington de bevordering van de samenwerking met Rusland tot en met 1993 nog onverenigbaar achtte met de versterking van de veiligheid in Midden- en Oost-Europa, was de Amerikaanse regering in de lente van 1994 begonnen beide doelstellingen gelijktijdig na te streven.

Deze nieuwe positie was voor een groot deel het gevolg van de zware politieke druk die in de voorafgaande maanden op de Clinton-administratie was uitgeoefend. Enkele invloedrijke personen, waaronder voormalig minister van Buitenlandse Zaken, Henry Kissinger, hadden zich fel tegen het PFP uitgesproken. Kissinger omschreef het in november 1993 als “inadequate and as a pre-emptive capitulation to Russian blackmail”.⁹⁶ De NAVO gaf immers de indruk dat het terugkrabbelde als gevolg van Jeltsin’s geheime brief. Anderen volgden snel met hun kritiek op het nieuwe programma, waaronder Brzezinski en uiteindelijk ook de gehele Republikeinse partij. Eén van de Republikeinse senatoren uit het 104de Amerikaanse Congres toonde zijn afkeer van het PFP door het te beschrijven als een ‘policy for postponement’ en als een “band-aide offered in place of corrective surgery”.⁹⁷

De tegenstanders van het PFP waren het niet eens met de voorzichtige houding van Clinton ten aanzien van NAVO-uitbreiding en zetten zich actief in om het uitbreidingsproces zo snel mogelijk voort te zetten. De Republikeinen probeerden dit onder andere te bewerkstelligen door in het Amerikaanse Congres nieuwe wetgeving aan te nemen, zoals bijvoorbeeld de *NATO Expansion Act* van 14 april 1994. Deze wet gaf de president de opdracht “to establish a program to assist the transition to full membership for Poland, Hungary, the Czech Republic and Slovakia by January 1999”.⁹⁸

---

⁹⁶ Peter W. Rodman, ‘NATO’s Role in a New European Security Order’, *The Future of NATO*, Working Paper 1995, nr. 2, oktober 1995, NATO Academic Forum Conferences, beschikbaar op:

<http://www.nato.int/acad/conf/future95/rodman.htm>. (7 oktober 2006) Rodman bekleedde tijdens zijn loopbaan onder andere de functie van vice-assistent van president R. Reagan en president G. Bush sr.

⁹⁷ Gerald B. Solomon, ‘The NATO Enlargement Debate’, 29, 49-50.

⁹⁸ Library of Congress, beschikbaar op: <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/bdquery/z?d103:HR04210:@@l&summ2=m&>. (25 september 2006) Het Amerikaanse Congres nam alleen al in de eerste zes maanden van 1994 één resolutie en twee wetten aan die alle drie ten doel hadden de Visegrád-landen te assisteren in hun ontwikkeling tot volledige NAVO-lidstaten. Op 27 januari werd de ‘Sense of the Senate’ resolutie aangenomen, op 14 april de ‘NATO Expansion Act’ en op 15 juli de ‘NATO Participation Act’.

Clinton werd echter niet alleen van buiten zijn administratie aangespoord zich actiever in te zetten voor de uitbreiding van de NAVO. Ook mensen uit zijn eigen kring, zoals Clinton's veiligheidsadviseur, Anthony Lake, hadden de president weten over te halen positief te staan tegenover de snelle toetreding van nieuwe lidstaten tot het bondgenootschap.⁹⁹

Washington begon er in het najaar van 1994 bij de andere leden van de Alliantie op aan te dringen een studie naar de "beginselen en politieke en militaire implicaties van een toekomstige uitbreiding van de NAVO" uit te voeren.¹⁰⁰ De meeste bondgenoten lieten zich vrij snel door Washington overtuigen. Alleen Frankrijk bood nog enige weerstand. Parijs was van mening dat het uitbreidingsproces veel te snel ging en dat "the sudden inclusion of new countries in these alliances (NAVO en WEU) could cause more instability than stability on our continent".¹⁰¹ Aangezien Frankrijk redelijk alleen stond binnen het bondgenootschap, zag het zich gedwongen zijn kritiek op te geven en in te stemmen met het Amerikaanse voorstel.

Op 1 december 1994 maakte de NAVO in Brussel haar plannen voor de toekomst bekend. De NAVO-ministers van Buitenlandse Zaken verklaarden destijds:

"We have decided to initiate a process of examination inside the Alliance to determine how NATO will enlarge, the principles to guide this process and the implications of membership. To that end, we have directed the Council in Permanent Session, with the advice of Military Authorities, to begin an extensive study".¹⁰²

Deze studie zou zich alleen richten op het "hoe" en "waarom" van de uitbreiding. De NAVO-bondgenoten waren vooralsnog niet bereid ook de "wie"- en "wanneer"-vragen te beantwoorden. "We agreed that it is premature to discuss the timeframe for enlargement or which particular countries would be invited to join the Alliance", aldus de ministers van Buitenlandse Zaken.¹⁰³

Waarom besloot de Alliantie eigenlijk tot het doen uitvoeren van deze studie? Wat wilden de bondgenoten, en in het bijzonder de Verenigde Staten, hiermee bereiken? Volgens

---

Terwijl de Nederlandse regering in 1993 al van mening was dat Slowakije voorlopig niet tot de NAVO kon toetreden, kwam het Amerikaanse Congres pas in 1995-1996 tot de conclusie dat Slowakije niet in de eerste uitbreidingsronde thuis hoorde. Tot die tijd rekende het Slowakije gewoon tot één van de kanshebbers.

⁹⁹ Sander Huisman, 29; Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 65.

¹⁰⁰ C. Homan, 44.

¹⁰¹ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 70.

¹⁰² Ibidem, 70-71.

¹⁰³ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 71.

Robert E. Hunter, de toenmalige Amerikaanse ambassadeur bij de NAVO, had de studie twee belangrijke, uitgesproken doeleinden.

“One is for the Allies to gain a clear knowledge of how NATO will function once it expands its membership – put simply, what they must do to ensure that a larger NATO will be the same strong defensive military alliance as it is today. The other major purpose is to show prospective members precisely what they can expect as Allies – both their rights and their duties within the Alliance”.¹⁰⁴

De studie had ook nog een derde, onuitgesproken doel. Het gaf het bondgenootschap de tijd om aan het idee van uitbreiding te wennen. Zolang de beantwoording van de “wie”- en “wanneer”-vragen nog politiek gevoelig lagen, was het beter om deze vragen voorlopig onbeantwoord te laten en de bondgenoten in plaats daarvan vrij te laten praten over de omstandigheden waaronder uitbreiding zou kunnen plaatsvinden. Op het moment dat de bondgenoten deze vraag hadden beantwoord, zouden zij zich bij de behandeling van de “wie”- en “wanneer”-vragen waarschijnlijk veel flexibeler opstellen. Kortom, de studie kon dus gezien worden als een middel om de geesten rijp te maken, terwijl de beantwoording van de moeilijke vragen even werd uitgesteld.¹⁰⁵

Het besluit van de NAVO om een studie over de uitbreiding uit te voeren, zorgde in Moskou voor zeer negatieve reacties. Uit irritatie over dit besluit weigerde Kozyrev op 1 december zijn handtekening te zetten onder twee, lang voorbereide documenten. Beide documenten, waaronder het IPP met Rusland, hadden de samenwerking tussen Rusland en de NAVO moeten verbeteren, maar werden nu door Kozyrev op de lange baan geschoven.¹⁰⁶ Jeltsin waarschuwde op de CVSE-top in Boedapest van 5-6 december voor een ‘Koude Vrede’ als de NAVO zich in oostelijke richting zou uitbreiden. De Russische president vroeg zich daarnaast hardop af waarom het Noord-Atlantische bondgenootschap continueerde het zaad van wantrouwen te zaaien. Voor de Russen was er maar één verklaring voor de

---

¹⁰⁴ Robert E. Hunter, ‘Enlargement: Part of a Strategy for Projecting Stability into Central Europa’, *NATO Review (Web Edition)*, vol. 43, nr. 3, mei 1995, 3-8, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/review/1995/9503-1.htm>. (16 maart 2006)

¹⁰⁵ Ibidem; Interview met Lily Sprangers; Interview met Pieter de Savornin-Lohman.

¹⁰⁶ Koen Corver, ‘Moskou weigert NAVO-akkoorden te ondertekenen’, *Staatscourant*, 2 december 1994, 2.

uitbreidingsplannen van de NAVO en dat was dat het Westen Rusland niet echt als een partner zag.¹⁰⁷

3.3 Overleg met Rusland

De NAVO-studie zou in totaal ongeveer tien maanden in beslag nemen. Alhoewel het uitbreidingsproces in deze periode nagenoeg stil lag, zou 1995 allerm minst de boeken in gaan als een onbewogen jaar. In de eerste helft van het jaar werd er binnen de NAVO onder andere gewerkt aan plannen voor een opening naar Moskou, waarbij de bondgenoten er vooral voor wilden zorgen dat Rusland zich niet geïsoleerd zou voelen door een mogelijke uitbreiding van de NAVO in oostelijke richting.¹⁰⁸ Binnen de veiligheidsorganisatie leefde destijds heel sterk het idee dat Rusland bij de inrichting van de Europese veiligheidsstructuur betrokken diende te worden. Dit werd zo belangrijk gevonden dat zelfs het Russische militaire optreden in Tsjetsjenië niet tot een isolement van Moskou mocht leiden.¹⁰⁹ De nieuwe secretaris-generaal van de NAVO, Willy Claes, zei hierover:

“Als wij het fundament voor een nieuwe veiligheidsstructuur van Europa willen leggen en Moskou daarbij niet willen isoleren, dan moeten wij de contacten met Rusland open houden en proberen met de Russen samen te werken”.¹¹⁰

Eén van de plannen waar destijds aan gewerkt werd, was van Amerikaanse makelij. Washington pleitte voor de oprichting van een overlegorgaan dat een permanente dialoog tussen Rusland en de NAVO mogelijk moest maken. In tegenstelling tot wat men misschien zou verwachten, bestonden er over deze kwestie geen ‘fundamentele meningsverschillen’ met de andere bondgenoten.¹¹¹

---

¹⁰⁷ Hans Nijenhuis, ‘Moskou voelt zich als vijand beter begrepen dan als vriend’, *NRC Handelsblad*, 7 december 1994, 1 en 5, NRC Krantenarchief, beschikbaar op: <http://archieff.nrc.nl/?modus=l&text=&hit=16&set=1>. (11 juli 2006)

¹⁰⁸ Koen Corver, ‘NAVO zoekt opening naar Moskou’, *Staatscourant*, 17 februari 1995, 5.

¹⁰⁹ Op 4 november 1991 had Tsjetsjenië zich als een onafhankelijke republiek uitgeroepen. Rusland weigerde deze afscheiding te erkennen en probeerde aanvankelijk via onderhandelingen tot een oplossing te komen. Na drie jaar tevergeefs onderhandeld te hebben, vielen Russische troepen de voormalige Sovjetrepubliek binnen. Deze inval betekende het begin van de Eerste Tsjetsjeense Oorlog. Tijdens deze tweejarige oorlog vielen zeer veel burgerslachtoffers (de ramingen lopen uiteen, maar het minimum aantal burgerslachtoffers ligt rond de 35.000).

¹¹⁰ Koen Corver, 17 februari 1995, 5.

¹¹¹ Koen Corver, ‘Amerikaanse en Duitse bewindslieden willen uitbreiding NAVO’, *Staatscourant*, 6 februari 1995, 2.

Washington zette zich in de eerste maanden van 1995 zowel binnen als buiten het bondgenootschap actief in voor de uitbreiding van de NAVO. Buiten het bondgenootschap probeerden de Amerikanen dit voornamelijk te bereiken door in gesprek te treden met de Russen. Tijdens verschillende gesprekken met zijn Russische collega, Kozyrev, probeerde de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, Warren Christopher, de Russische zorgen over NAVO-uitbreiding weg te nemen door de filosofie van de NAVO uiteen te zetten en er op te wijzen dat de uitbreiding van de veiligheidsorganisatie tegen geen enkel land gericht was.¹¹²

De gesprekken tussen Washington en Moskou leken weinig tot geen effect te hebben op de Russische regering. Althans, in het openbaar. Terwijl Jeltsin zich op 16 februari 1995 tegenover het Russische parlement nog scherp uitsprak tegen de NAVO-uitbreiding, zouden Russische ambtenaren zich destijds achter de schermen bereid hebben verklaard akkoord te gaan met het NAVO-lidmaatschap voor de Visegrád-landen. In ruil voor deze toezegging verlangde Moskou echter wel territoriale garanties (Kaliningrad) en een verbod op de stationering van nucleaire wapens en buitenlandse troepen op het grondgebied van de nieuwe lidstaten.¹¹³

In mei troffen Jeltsin en Clinton elkaar in Moskou om daar onder andere over NAVO-uitbreiding van gedachten te wisselen. Alhoewel Jeltsin zich niet bereid toonde zijn standpunt ten aanzien van NAVO-uitbreiding bij te stellen, wist Clinton zijn Russische collega er wel toe over te halen het Russische IPP op korte termijn te ondertekenen.¹¹⁴ De ondertekening volgde enkele weken later, tijdens het overleg tussen de NAVO-ministers van Buitenlandse Zaken en de leden van de NASR op 30-31 mei 1995, te Noordwijk. Kozyrev verklaarde tijdens dit overleg dat Rusland bereid was volledig deel te nemen aan het PFP en dat het tevens in een brede, uitgebreide dialoog met de NAVO wilde treden. Naast deze positieve woorden volgde echter ook nog een waarschuwing voor het bondgenootschap. In het geval de NAVO zou besluiten in oostelijke richting uit te breiden, zou Rusland er zich toe gedwongen kunnen voelen zijn houding ten aanzien van het PFP te herzien, aldus Kozyrev.¹¹⁵

---

¹¹² Koen Corver, 'VS verwacht soepeler houding Rusland inzake uitbreiding NAVO', *Staatscourant*, 24 april 1995, 2.

¹¹³ Koen Corver, 17 februari 1995, 5; Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 79.

¹¹⁴ Koen Corver, 'Moskou blijft tegen uitbreiding NAVO', *Staatscourant*, 11 mei 1995, 2.

¹¹⁵ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 155.

3.4 De uitkomst van de studie

Op 28 september 1995 werd de langverwachte NAVO-studie gepubliceerd. Met betrekking tot het ‘waarom’ van NAVO-uitbreiding concludeerde het rapport dat

“with the end of the Cold War and the disappearance of the Warsaw Treaty Organization, there was both a need for and a unique opportunity to build improved security in the whole of the Euro-Atlantic area, without recreating dividing lines”.¹¹⁶

In het rapport werd gesteld dat de uitbreiding van de NAVO niet een op zichzelf staande gebeurtenis zou zijn. Volgens de toenmalige assistent secretaris-generaal voor politieke zaken van de NAVO, Gebhardt von Moltke, was het ‘only one – but an important – element of a broad European security architecture’.¹¹⁷ De bondgenoten zagen de uitbreiding van de NAVO als een proces dat een aanvulling vormde op, en parallel verliep aan de uitbreiding van de EU. Alhoewel beide processen aan elkaar gerelateerd waren, hoefden ze echter niet per se hetzelfde tempo aan te houden. De bondgenoten hielden hiermee de optie open om de NAVO onafhankelijk van en eerder dan de EU uit te kunnen breiden.¹¹⁸

Een ander belangrijk onderdeel van een brede Europese veiligheidsstructuur was de deelname van Rusland, aldus het rapport. Zonder dit machtige, zo niet hét machtigste land in Europa zou het Europese veiligheidssysteem nooit effectief kunnen zijn. De NAVO zou er daarom naar moeten streven

“to engage Russia in an active, constructive and cooperative relationship, which should form a cornerstone of a new, inclusive and comprehensive security structure in Europe”.¹¹⁹

---

¹¹⁶ ‘The Opening Up of the Alliance’, *NATO Handbook*, 61-62.

¹¹⁷ Gebhardt von Moltke, ‘NATO moves towards enlargement’, *NATO Review (Web Edition)*, vol. 44, nr. 1, januari 1996, 3-6, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/review/1996/9601-1.htm>. (16 maart 2006)

¹¹⁸ *Ibidem*; Koen Corver, ‘Nieuwe NAVO-lidstaten moeten plaatsing kernwapens respecteren’, *Staatscourant*, 28 september 1995, 2.

¹¹⁹ Gebhardt von Moltke, 3-6.

Met betrekking tot het “hoe” van de uitbreiding verklaarde de studie dat de toetreding van nieuwe lidstaten, net als in het verleden, in overeenstemming met Artikel 10 van het NAV zou geschieden. In dit artikel stond geschreven:

“De partijen kunnen, bij eenstemmigheid, elke andere Europese staat, die de verwezenlijking van de beginselen van dit Verdrag kan bevorderen en die kan bijdragen tot de veiligheid van het Noord-Atlantische gebied, uitnodigen tot dit Verdrag toe te treden”.¹²⁰

In de studie werd gesteld dat er geen vaste lijst van criteria kwam waaraan nieuwe lidstaten moesten voldoen. De beoordeling van kandidaat-lidstaten zou op individuele basis plaatsvinden en dat zou tot gevolgen kunnen hebben dat sommige landen eerder zouden kunnen toetreden dan anderen. Voor wat betreft het proces en de uiteindelijke beslissing over NAVO-uitbreiding stond er in het rapport geschreven dat dit interne aangelegenheden waren en dat geen enkel land buiten het bondgenootschap hierover een veto zou krijgen. Het is duidelijk dat deze laatste opmerking voornamelijk op Rusland sloeg.¹²¹

Zoals eerder al is gezegd, had Midden-Europa van oudsher te kampen met grensgeschillen en nationaliteitskwetsies en waren deze problemen na de val van de Berlijnse Muur weer aan de oppervlakte verschenen. Aangezien de NAVO-lidstaten koste wat kost wilden voorkomen bij deze lokale conflicten betrokken te raken, stelde het rapport dat

“[s]tates which are involved in ethnic disputes or external territorial disputes (...) must settle those disputes by peaceful means in accordance with OSCE principles, before they can become members”.¹²²

In het rapport werd verder gesteld dat de nieuwe lidstaten zich achter de filosofie van collectieve veiligheid moesten scharen, “hetgeen onder andere de inzet van kernwapens kon inhouden”.¹²³ Daarnaast moesten zij het recht van de NAVO respecteren om in geval van een dreigend conflict kernwapens en/of NAVO-troepen uit andere lidstaten op hun grondgebied

---

¹²⁰ ‘Het Noord-Atlantische Verdrag’, beschikbaar op: <http://www.nato.int/doc/other/nl/treaty-nl.htm>. (16 maart 2006)

¹²¹ C. Homan, 44.

¹²² ‘The Opening Up of the Alliance’, *NATO Handbook*, 62. ‘OSCE’ is de Engelse versie van de afkorting OVSE, wat staat voor de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa. Tijdens de CVSE-top van 5-6 december 1994 werd besloten om de CVSE in een organisatie te veranderen en deze de naam OVSE te geven.

¹²³ Koen Corver, 28 september 1995, 2.

te stationeren. Het rapport benadrukte echter “dat goedkeuring voor de stationering van vreemde troepen of van kernwapens niet al bij voorbaat van nieuwe NAVO-lidstaten gevraagd zal worden”.¹²⁴ Hiermee deed de NAVO een poging om in ieder geval een deel van de Russische zorgen over de stationering van nucleaire wapens en buitenlandse troepen weg te nemen.

3.5 Een grote stap vooruit

In december 1995 kwamen de NAVO-ministers van Buitenlandse Zaken in Brussel bij elkaar om de plannen voor 1996 te bespreken. Tijdens deze bijeenkomst werd overeen gekomen dat de volgende fase in het uitbreidingsproces uit de volgende drie elementen zou bestaan.

1. Het voortzetten van de intensieve dialoog met de partnerlanden, via bilaterale en multilaterale consultaties;
2. Het versterken van het PFP om enerzijds geïnteresseerde partners voor te bereiden op de verantwoordelijkheden van het NAVO-lidmaatschap en anderzijds de partnerschappen met de overige partners te verstevigen;
3. Onderzoek naar welke interne aanpassingen nodig zijn om de effectiviteit van het bondgenootschap na uitbreiding zeker te stellen.¹²⁵

Dit programma zou de partners een beter beeld geven van de werkwijze van de NAVO en zou het bondgenootschap beter inzicht geven in de ontwikkeling van de partnerlanden.¹²⁶ De NAVO maakte tijdens de presentatie tegelijkertijd duidelijk dat deelname aan het programma niet automatisch inhield dat partners tot de veiligheidsorganisatie zouden kunnen toetreden. In de woorden van Von Moltke:

“Participation in this next phase will not imply, of course, that interested Partners will have an automatic prospect of being invited to accede to NATO. It will be at their meeting in December 1996, that Foreign Ministers will assess progress and consider the way forward”.¹²⁷

---

¹²⁴ Koen Corver, 28 september 1995, 2

¹²⁵ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 88.

¹²⁶ ‘The Opening Up of the Alliance’, *NATO Handbook*, 63-64.

¹²⁷ Gebhardt von Moltke, 7.

Na de publicatie van de NAVO-studie in september 1995 brak een periode aan waarin veel besprekingen plaatsvonden tussen de NAVO en Rusland. Tijdens deze besprekingen probeerden verschillende NAVO-leiders, waaronder de nieuwe secretaris-generaal van de NAVO, Javier Solana, hun Russische gesprekspartners ervan te overtuigen dat de NAVO een defensieve organisatie was en dat de uitbreiding niet gericht was tegen Rusland.¹²⁸ Moskou toonde zich in deze periode van twee kanten. Aan de ene kant sprak het zich fel uit tegen NAVO-uitbreiding in oostelijke richting en aan de andere kant toonde het zich bereid tot het sluiten van een compromis. Jeltsin stelde de landen uit Midden- en Oost-Europa bijvoorbeeld voor “to do it like the French: becoming a member of the political committee [of NATO] without joining the military organization”.¹²⁹

Deze tweeledige opstelling van Moskou valt onder andere te verklaren door de lastige situatie waarin de Russische regering zich destijds bevond. Aan de vooravond van de presidentsverkiezingen kon Jeltsin het zich niet veroorloven over te komen als de man die Midden-Europa aan de NAVO had overhandigd. Om de orthodoxe krachten in Rusland niet in de kaart te spelen en zoveel mogelijk steun onder de bevolking te vergaren, was hij genoodzaakt zich fel tegen de opname van nieuwe lidstaten in de NAVO uit te spreken.¹³⁰

De felle kritiek vanuit Moskou had echter ook nog een andere reden. De Russische regering beseftte zich destijds heel goed dat de uitbreiding van de NAVO onvermijdelijk was geworden. Door zich op het ene moment fel tegen de opname van nieuwe lidstaten uit te spreken en op het andere moment zich bereid te tonen een compromis te sluiten, hoopte Moskou dat het de NAVO ertoe kon bewegen enkele garanties aan Rusland toe te zeggen. De Russische regering was in de zomer van 1996 voornamelijk uit op de garantie dat de uitbreiding van de NAVO niet zou leiden tot ‘the installation of military infrastructure’ in Midden-Europa en dat er een verdrag kwam tussen de NAVO en Rusland waarin tegemoet werd gekomen aan de Russische zorgen.¹³¹ Zowel Jeltsin als zijn minister van Buitenlandse Zaken, Jevgeni Primakov, maakte de NAVO duidelijk dat zodra er aan deze twee Russische wensen werd voldaan, zij bereid zouden zijn over NAVO-uitbreiding te praten.¹³²

---

¹²⁸ Tasos Kokkinides en Martin Butcher, ‘NATO Expansion: Time to Reconsider’, BASIC Research Report, 25 november 1996, 3, beschikbaar op: <http://www.basicint.org/pubs/Research/1996NATOexpansion.htm>. (19 juni 2006) Dit rapport werd opgesteld door het British American Security Information Council (BASIC) en het Centre for European Security and Disarmament (CESD).

¹²⁹ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 93.

¹³⁰ Koen Corver, ‘Moskou lijkt soepeler over uitbreiding NAVO’, *Staatscourant*, 5 juni 1996, 2.

¹³¹ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 97.

¹³² Tasos Kokkinides en Martin Butcher, 3.

Binnen het bondgenootschap overheerste het idee dat de NAVO naar een goede verstandhouding met Rusland moest streven en dat een verdrag met Rusland hier zeker onderdeel van kon uitmaken, maar dat de ontwikkeling van haar relatie met Moskou geen invloed mocht hebben op de uitbreiding. Beide processen dienden volledig onafhankelijk van elkaar te worden nagestreefd. Deze mening werd ook door de Amerikaanse regering uitgedragen. Zij zagen in de Russische opstelling puur een manoeuvre om de uitbreiding van de NAVO zo lang mogelijk uit te stellen.¹³³

Een belangrijke moment in 1996 was de overwinning van Jeltsin tijdens de Russische presidentsverkiezingen in juni van dat jaar. Dit nieuws werd in het Westen zeer positief ontvangen. Met de herverkiezing van Jeltsin werd voorkomen dat er een orthodoxe wind door Moskou zou gaan blazen en zou het Russische beleid in de komende vier voornamelijk gekenmerkt worden door continuïteit. Dit gaf de Amerikanen het vertrouwen om de uitbreiding van de NAVO nog actiever na te streven.¹³⁴

Dat het de Amerikanen ernst was, bleek wel in juli 1996, toen de *NATO Enlargement Facilitation Act* in het Amerikaanse Congres met overgrote meerderheid werd aangenomen.¹³⁵ In deze wet stond onder andere geschreven:

- The Congress finds that Poland, Hungary, the Czech Republic, and Slovenia have made the most progress toward achieving NATO eligibility criteria.¹³⁶

Met de goedkeuring van deze wet werd door het Amerikaanse Congres een grote stap vooruit genomen. Voor het eerst sinds er sprake was geweest van NAVO-uitbreiding werden de namen van landen genoemd die volgens het congres voldeden aan de criteria. Naast de verwachte namen van Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek noemde het congres ook Slovenië als één van de landen die in aanmerking kwamen voor het NAVO-lidmaatschap. Dit land had in de afgelopen jaren een snelle ontwikkeling doorgemaakt en verdiende het volgens veel Amerikaanse senatoren om tot de eerste groep toetreders te behoren.

Alhoewel Clinton de *NATO Enlargement Facilitation Act* in september ondertekende, wilde hij indertijd nog steeds niet zo ver gaan om de namen te noemen van die landen die

---

¹³³ Koen Corver, 5 juni 1996, 2; Koen Corver, 'Clinton wil uitbreiding NAVO in 1999', *Staatscourant*, 23 oktober 1996, 2.

¹³⁴ Sander Huisman, 30.

¹³⁵ Gerald B. Solomon, 'Prizes and Pitfalls of NATO Enlargement', 216.

¹³⁶ Gerald B. Solomon, 100. In de *NATO Enlargement Facilitation Act* die in juli 1996 door het Amerikaanse Congres werd aangenomen stonden aanvankelijk alleen Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek. Twee maanden later, in september, werd besloten om ook Slovenië tot de eerste groep toetreders toe te voegen.

volgens hem voor het NAVO-lidmaatschap in aanmerking kwamen. Het enige waar hij wel toe bereid was, was het noemen van het jaar waarin de uitbreiding van de NAVO zou moeten plaatsvinden. Op 22 oktober 1996 zei de Amerikaanse president: “By 1999, NATO’s 50th anniversary and ten years after the fall of the Berlin Wall, the first group of countries we invite to join should be full-fledged members of NATO”.¹³⁷ Dit was de eerste keer dat er een jaartal werd genoemd. Net als enkele kandidaat-lidstaten, zoals Polen en de Tsjechische Republiek, reageerde Solana positief op de uitspraak van Clinton. De secretaris-generaal onderstreepte wel dat er over het lidmaatschap nog geen formele beslissingen waren genomen. Dit zou pas in 1997 gebeuren.¹³⁸

Duitsland, het land dat naast de Verenigde Staten altijd de grootste voorstander van uitbreiding was geweest, reageerde zeer kritisch op de uitspraak van Clinton. De Duitse regering was van mening dat de Amerikaanse president te veel druk uitoefende ten aanzien van de uitbreiding en dat het veel beter zou zijn om het uitbreidingsproces met grote omzichtigheid aan te pakken. Berlijn wilde dat er eerst afspraken met Moskou werden gemaakt, omdat een uitbreiding die Rusland zou verontrusten, niet bijdroeg aan de veiligheid en stabiliteit in Europa, maar die juist dreigde te ondermijnen.¹³⁹

3.6 De beslissing valt

Het uitbreidingsproces liet zich niet meer tegenhouden. Tijdens de NAR van 10 december 1996 accepteerden de bondgenoten “President Clinton’s proposal for a summit in 1997, setting a firm date of July 8-9 in Madrid, at which enlargement would at long last be launched”.¹⁴⁰ De NAVO-ministers van Buitenlandse Zaken verklaarden:

“We are now in a position to recommend to our Heads of State and Government to invite at next year’s Summit meeting one or more countries (...) to start accession negotiations with the Alliance. Our goal is to welcome the new member(s) by the time of NATO’s 50th anniversary in 1999.”¹⁴¹

---

¹³⁷ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 100.

¹³⁸ Koen Corver, 23 oktober 1996, 2; Koen Corver, ‘Clintons uitspraak over uitbreiding valt slecht in Moskou’, *Staatscourant*, 24 oktober 1996, 2.

¹³⁹ Koen Corver, 23 oktober 1996, 2;

¹⁴⁰ Luis José Rodrigues Leitão Tomé, ‘Russia and NATO’s Enlargement’, NATO Research Fellowship Programma 1998-2000, juni 2000, 22, beschikbaar op: <http://www.nato.int/acad/fellow/98-00/tome.pdf> (10 oktober 2006)

¹⁴¹ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 102.

Als een expliciete geruststelling aan Rusland namen de NAVO-bondgenoten tijdens het overleg tevens de drie 'No's' aan:

“NATO countries have no intention, no plan, and no reason to deploy nuclear weapons on the territory of new members nor any need to change any aspect of NATO's nuclear posture or nuclear policy – and we do not foresee any future need to do so”.¹⁴²

De bondgenoten probeerden tevens aan de Russische zorgen tegemoet te komen door de hoop uit te spreken dat de uitbreiding vergezeld kon gaan met een formeel akkoord met Moskou. Om dit op korte termijn af te kunnen sluiten, vroegen de bondgenoten aan Solana “to explore with Russia the scope for an agreement to deepen and widen NATO-Russia relations and to provide a framework for their future development”.¹⁴³

Om de landen die niet in 1999 zouden kunnen toetreden, of geen interesse hadden om tot de NAVO toe te treden, geïnteresseerd te houden in intensieve samenwerking met het bondgenootschap, richtten de NAVO-lidstaten op 10 december tevens de Atlantische Partnerschapsraad (APR) op. De APR werd de opvolger van de NASR en

“would provide the overarching framework for consultations on a broad range of political and security-related issues, with the enhanced PFP an element within the framework, and (...) would develop and consolidate NATO outreach”.¹⁴⁴

De NAVO-Top in Madrid was een historisch moment voor de NAVO. Met het in gang zetten van de uitbreiding, de oproep tot een formeel akkoord met Rusland en de oprichting van de APR voltooide de NAVO de belangrijkste initiatieven die het in de afgelopen zes jaar was begonnen.

---

¹⁴² Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 104.

¹⁴³ 'Cooperation between NATO and Russia', *NATO Handbook*, 82.

¹⁴⁴ Luis José Rodrigues Leitão Tomé, 24; Koen Corver, 'NAVO-uitbreidingsplannen wekken woede Rusland', *Staatscourant*, 11 december 1996, 2.

De APR zou in april 1997 van naam veranderen. Op Russisch initiatief werd de naam gewijzigd in de Euro-Atlantische Partnerschapsraad.

4 Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek sluiten zich aan

4.1 NAVO-Rusland Founding Act

Moskou reageerde zeer teleurgesteld op de beslissing van de NAVO om de uitbreiding van start te laten gaan. De Russische regering benadrukte dat het nog steeds niet bereid was de opname van Midden-Europese landen in de NAVO te aanvaarden. “De mening van Rusland blijft vastbesloten en tamelijk hard,” aldus een woordvoerder van president Jeltsin. “Onze opvatting is niet veranderd, hoewel onze partners al verschillende keren signalen de wereld in hebben gestuurd dat Moskou soepeler zou zijn geworden. Dat is allemaal fantasie”.¹⁴⁵

Tijdens een gesprek met Solana liet Primakov weten dat Moskou wel bereid was te praten over een verdrag tussen de NAVO en Rusland. Voorafgaand aan de eerste onderhandelingen werd het voor alle betrokkenen duidelijk dat het echter niet eenvoudig zou worden om op korte termijn een verdrag af te sluiten. Daarvoor verschilden de twee partijen destijds teveel in hun opvattingen over de uitbreiding van de NAVO en de inhoud van het verdrag.

De Russische positie aan het begin van 1997 is als volgt samen te vatten. Moskou bleef zich verzetten tegen de uitbreiding van de NAVO en in het bijzonder tegen de mogelijke opmars in oostelijke richting. Het beschouwde de uitbreiding van de NAVO met Midden-Europese landen als een “bedreiging van de Russische veiligheid” en als het “creëren van nieuwe scheidslijnen in Europa”. Een dergelijke uitbreiding zou volgens Jeltsin alleen maar leiden tot “a slide into a new confrontation”.¹⁴⁶

Daarnaast was Moskou van mening dat de NAVO-Rusland overeenkomst een juridisch bindend verdrag moest zijn

“containing ‘clearly worded guarantees’ of Russia’s security regarding nonexpansion of NATO military structure eastward and the nondeployment of foreign forces outside the territories where they are presently deployed. In addition, NATO’s unilateral statement of nondeployment of nuclear weapons should be written into the NATO-Russia document as a permanent pledge”.¹⁴⁷

---

¹⁴⁵ Koen Corver, 11 december 1996, 2.

¹⁴⁶ Koen Corver, ‘Rusland blijft tegen NAVO-uitbreiding’, *Staatscourant*, 7 januari 1997, 2; Koen Corver, ‘Moskou blijft gekant tegen NAVO-uitbreiding’, *Staatscourant*, 22 januari 1997, 2.

¹⁴⁷ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 113

Moskou eiste verder dat er in het verdrag een nieuwe overlegstructuur tussen Rusland en de NAVO werd opgenomen, waarbij de Russen inspraak zouden krijgen over alle vraagstukken die betrekking hadden op de Russische veiligheid.¹⁴⁸

De NAVO was op alle punten een andere mening toegedaan. Het bondgenootschap was van mening dat de uitbreiding juist een belangrijke bijdrage kon leveren aan de stabiliteit en veiligheid in Europa. Daarnaast benadrukte het dat de NAVO een defensieve organisatie was en dus absoluut geen bedreiging vormde voor de Russische veiligheid. In tegenstelling tot wat Moskou misschien mocht denken, was de uitbreiding niet tegen Rusland gericht.¹⁴⁹

De NAVO-bondgenoten wilden geen juridisch bindend verdrag met Rusland afsluiten. Zij gaven meer de voorkeur aan politieke afspraken, aangezien ze op deze manier meer politieke manoeuvreerruimte zouden hebben. Het bondgenootschap weigerde Moskou inspraak te geven over alle vraagstukken die betrekking hadden op de Russische veiligheid. Dat zou er immers in feite op neerkomen dat Moskou betrokken werd “bij een belangrijk deel van de NAVO-besluitvorming” en dat moest voorkomen worden.¹⁵⁰

Voor wat betreft de Russische eis dat de NAVO haar militaire structuren niet in oostelijk richting zou opschuiven, verwees de veiligheidsorganisatie gedeeltelijk naar de NAR van december 1996. Tijdens deze bijeenkomst hadden de NAVO-bondgenoten al verklaard dat zij geen nucleaire wapens in de nieuwe lidstaten zouden stationeren. Dit standpunt was sindsdien nog niet veranderd. Echter, naast nucleaire wapens bestond de militaire structuur van de NAVO ook uit troepen en militaire installaties. Het bondgenootschap deelde in januari mee dat het wel plannen had om deze onderdelen van de militaire structuur in Midden-Europa te stationeren. De NAVO duldde ook op dit gebied geen inspraak van Moskou. “Dat zijn zaken die de nieuwe lidstaten en de NAVO aangaan; daarover hebben de Russen niets te zeggen,” aldus een woordvoerder van het bondgenootschap.¹⁵¹

De NAVO ging de onderhandelingen met Rusland in met twee doelen. De veiligheidsorganisatie wilde haar relatie met Moskou aan de ene kant intensiveren en aan de andere kant een raamwerk bieden voor de toekomst. Om het eerste doel te bereiken bood de NAVO samenwerking aan op verschillende gebieden, zoals crisisbeheersing, vredesoperaties, rampenbestrijding, wapenbeheersing, nucleaire veiligheid, aanpak van terrorisme en

---

¹⁴⁸ Koen Corver, 7 januari 1997, 2.

¹⁴⁹ ‘Grotere NAVO draagt bij aan stabiel en veilig Europa’, *Staatscourant*, 25 februari 1997, 1.

¹⁵⁰ Koen Corver, ‘Rusland tegen uitbreiding NAVO’, 3 december 1996, 2; Koen Corver, 7 januari 1997, 2; Koen Corver, 22 januari 1997, 2.

¹⁵¹ Koen Corver, 7 januari 1997, 2

drugshandel.¹⁵² Om het tweede doel te bereiken stelde de NAVO onder andere voor om gezamenlijk tot een set principes te komen “that would form the basis of the relationship” en mechanismen te ontwikkelen voor “regular and ad hoc consultations” en “military liaison and cooperation”.¹⁵³

De Russische regering gebruikte de onderhandelingen met de NAVO voor hele andere doeleinden. Moskou zag de gesprekken als een ideale manier om het uitbreidingsproces te vertragen. Jeltsin gaf dit openlijk toe door te verklaren dat “[o]ur primary task is to delay this step so that later, gradually, if we succeed, to then erode it (NAVO-uitbreiding)”.¹⁵⁴ Mocht het Moskou niet lukken om de uitbreiding tegen te houden, dan wilde het op zijn minst proberen “to force the Western Alliance to make wide-ranging concessions in return for its acquiescence”.¹⁵⁵

Alhoewel Solana zich tijdens de onderhandelingen bereid toonde over de voorstellen van de NAVO te discussiëren, weigerde hij toe te geven aan de eisen van Moskou. De secretaris-generaal maakte Primakov heel duidelijk dat de NAVO bleef bij haar beslissing nieuwe lidstaten toe te laten. Solana voegde daar verder nog aan toe dat Rusland niet moest verwachten dat de NAVO concessies zou doen die haar integriteit zouden aantasten of Rusland een veto over haar beslissingen zou geven.

De Verenigde Staten waren nauw betrokken bij de onderhandelingen tussen Solana en Primakov. Iedere keer dat de secretaris-generaal voor onderhandelingen naar Moskou afreisde, vloog hij eerst langs Washington om daar met de Amerikanen de standpunten van de NAVO voor te bereiden. Op deze manier zorgde Washington ervoor dat de onderhandelingen naar Amerikaanse wens verliepen.¹⁵⁶

Tijdens de topontmoeting tussen Clinton en Jeltsin, die van 20-21 maart 1997 in Helsinki plaatsvond, werd eindelijk de belangrijke doorbraak bereikt. Nadat de twee presidenten met elkaar hadden afgesproken dat de NAVO voorlopig met maximaal drie nieuwe lidstaten zou worden uitgebreid, zette Jeltsin de historische stap door te verklaren dat hij akkoord ging met een “formula under which Russia would live with a NATO that included

---

¹⁵² Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 112.

¹⁵³ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 112

¹⁵⁴ ‘Yeltsin says he’s fully recovered’, Lubbock Online Headlines, 24 februari 1997, beschikbaar op: <http://www.lubbockonline.com/new/022497/yeltsin.htm>. (10 oktober 2006)

¹⁵⁵ Ariel Cohen, ‘At U.S.-Russian Summit, Stand Firm on NATO Enlargement’, The Heritage Foundation, februari 1997, beschikbaar op: <http://www.heritage.com/Research/RussiaandEurasia/EM470.cfm>. (10 oktober 2006)

¹⁵⁶ Robert van de Roer, ‘Uncle Sam blijft betalen en bepalen’, NRC Webpagina, Profiel: NAVO, 3 juli 1997, 2-3, beschikbaar op: <http://www.nrc.nl/W2/Lab/Profiel/NAVO/unclesam.html>. (3 juli 2006)

several former Soviet satellite states”.¹⁵⁷ De Russische president gaf aan niet langer meer de hoop te koesteren dat de uitbreiding van de NAVO vertraagd kon worden. Het enige doel wat hij nu nog voor ogen had, was “to minimize the negative consequences for Russia”.¹⁵⁸

In de weken na de historische uitspraak van Jeltsin vonden er binnen één maand tijd nog drie rondes van onderhandelingen tussen Solana en Primakov plaats. Tijdens deze gesprekken werd onder andere hevig gediscussieerd over de stationering van wapens en troepen in de nieuwe lidstaten. Primakov bleef in eerste instantie aandringen op een totale ban op de permanente vestiging van grond- en luchtmateriaal buiten het territorium van de zestien NAVO-lidstaten, maar liet deze wens in april 1997 varen toen het duidelijk werd dat de NAVO alleen bereid was tot het nemen van maatregelen die de hoeveelheid wapens en troepen in Midden-Europa zouden vastleggen en controleren.

Na zes intensieve rondes van onderhandelingen kwamen Solana en Primakov op 14 mei 1997 eindelijk de *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security* overeen. Het document verklaarde onder andere dat de NAVO en Rusland elkaar niet meer als vijanden zagen en creëerde een nieuw forum waar het overleg en de samenwerking tussen de NAVO en Rusland geïmplementeerd kon worden, de *NATO-Russia Permanent Joint Council* (PJC). In de *Founding Act* werd vastgelegd dat de PJC zich voornamelijk zou buigen over een groot aantal onderwerpen die van direct belang waren voor de vrede en veiligheid in Europa. Tot deze onderwerpen behoorden onder andere crisisbeheersing, nucleaire veiligheid, vredesoperaties, wapenbeheersing, etc.

De reacties op de *Founding Act* waren zeer positief. Jeltsin omschreef het als een waarborg voor de vrede en veiligheid. Hij zei:

“The Founding Act will protect Europe and the world from a new confrontation and will become the foundation for a new, fair and stable partnership, a partnership which takes into account the security interests of each and every signatory to this document”.¹⁵⁹

---

¹⁵⁷ Thomas W. Lippman, ‘Clinton, Yeltsin Agree on Arms Cuts and NATO’, *Washington Post*, 22 maart 1997, 1, beschikbaar op: <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/longterm/summit/summit.htm>. (10 oktober 2006); Koen Corver, ‘Verdeeldheid over uitbreiding NAVO’, *Staatscourant*, 13 juni 1997, 2.

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ Ulrich Brandenburg, ‘NATO and Russia: A natural partnership’, *NATO Review (Web Edition)*, vol. 45, nr. 4, augustus 1997, 17-21, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/review/1997/9704-4.htm>. (16 maart 2006)

Ook binnen de NAVO sprak men zich zeer positief uit over de *Founding Act*. Het document symboliseerde volgens de organisatie “a reciprocal commitment to help build together a stable, peaceful and undivided continent on the basis of partnership and mutual interest”.¹⁶⁰ De NAVO-bondgenoten waren verder erg tevreden over het feit dat het document er in grote mate uit zag zoals zij het gewild hadden. De *Founding Act* was een politiek akkoord geworden waarin de gebieden voor samenwerking waren opgenomen zoals die door Solana tijdens de onderhandelingen waren voorgesteld. Wat nog belangrijker was, was dat de NAVO samen met Rusland aan de vrede en veiligheid in Europa kon werken, zonder dat Moskou een veto zou hebben op de beslissingen van het bondgenootschap. Zoals Clinton het op 14 mei zei: “Russia will work closely with NATO, but not work within NATO, giving Russia a voice in, but not a veto over NATO’s business”.¹⁶¹

Twee weken later, op 27 mei 1997, ondertekenden de staatshoofden en regeringsleiders van de zestien NAVO-lidstaten, secretaris-generaal Solana en president Jeltsin in Parijs de *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security*.¹⁶²

4.2 Uitbreiding met drie of vijf nieuwe lidstaten

Op 10 december 1996 hadden de NAVO-ministers van Buitenlandse Zaken de plannen bekend gemaakt voor de uitbreiding van de NAVO met één of meerdere nieuwe lidstaten. In deze verklaring werden nog niet de namen bekend gemaakt van de landen die zich bij het bondgenootschap zouden mogen voegen. Van de twaalf PFP-partnerlanden die interesse hadden getoond in het NAVO-lidmaatschap, stond aan het begin van 1997 eigenlijk alleen vast dat Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije in 1999 tot de veiligheidsorganisatie zouden kunnen toetreden. Over een eventueel lidmaatschap voor de andere negen partners zou tot en met de vooravond van de NAVO-Top in Madrid nog hevig worden gediscussieerd.

Over Albanië, Bulgarije en Macedonië bestonden binnen het bondgenootschap geen meningsverschillen. Alle bondgenoten waren het erover eens dat deze landen vanwege hun instabiele economische en politieke situatie nog niet in aanmerking kwamen voor het NAVO-lidmaatschap. Ook over Slowakije bestond er binnen de NAVO eensgezindheid. Dit land had zichzelf als gevolg van binnenlands politieke problemen voor het lidmaatschap gediskwalificeerd. De Baltische staten, Estland, Letland en Litouwen, “had zero chance –

---

¹⁶⁰ ‘Cooperation between NATO and Russia’, *NATO Handbook*, 82.

¹⁶¹ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 120.

¹⁶² ‘Cooperation between NATO and Russia’, *NATO Handbook*, 82.

because of their internal weaknesses and the staunch opposition of Russia”.¹⁶³ Jeltsin had in de zomer van 1996 verklaard:

“It is out of the question even a hypothetical possibility of extending NATO’s sphere of operation onto the Baltic states. This perspective is absolutely unacceptable for Russia, and we would consider any steps in this direction as a direct challenge to our national security interests”.¹⁶⁴

Vijf dagen na deze uitspraak van de Russische president verklaarde Clinton tijdens een ontmoeting met zijn drie Baltische collega’s in Washington dat het NAVO-lidmaatschap voor Estland, Letland en Litouwen er voorlopig nog niet in zou zitten. De Amerikaanse president meldde echter ook dat “the first new members should not be the last”.¹⁶⁵ Alhoewel de drie landen geen uitnodiging kregen om in 1999 tot de NAVO toe te treden, ontvingen ze wel de garantie dat zij in de toekomst zeker voor het NAVO-lidmaatschap zouden worden uitgenodigd. “The question was not “if” but “when” for Baltic membership in NATO,” aldus een Amerikaanse diplomaat.¹⁶⁶

Over Roemenië en Slovenië zou tot het laatste moment discussie bestaan. Een groot aantal bondgenoten, onder leiding van Frankrijk en Italië, pleitte ervoor om deze twee landen samen met de drie grote favorieten in de NAVO op te nemen. Door dit te doen zou het Atlantische bondgenootschap niet alleen vrede en stabiliteit in Midden-Europa bevorderen, maar ook in Oost-Europa en in het Middellandse Zeegebied.

Frankrijk had naast geostrategische tevens machtspolitieke redenen om zich voor het Roemeense NAVO-lidmaatschap in te zetten. Nu het zeker was dat de NAVO zich in 1999 met nieuwe leden zou uitbreiden, wilde Parijs per se ook Franse kandidaten in aanmerking laten komen voor het NAVO-lidmaatschap.¹⁶⁷ Deze Franse kandidaten moesten, in tegenstelling tot Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek, meer geneigd zijn de Franse standpunten binnen de NAVO te steunen. Roemenië was voor Frankrijk bij uitstek de meest geschikte kandidaat. Aangezien het Oost-Europese land deel uitmaakte van *La Francophonie* en van oudsher een sterke band had met Frankrijk, zou Parijs met Roemenië een bondgenoot

---

¹⁶³ Jirí Šedivý, 4.

¹⁶⁴ Luis José Rodrigues Leitão Tomé, 25.

¹⁶⁵ Luis José Rodrigues Leitão Tomé, 25

¹⁶⁶ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 110.

¹⁶⁷ Ronald J. Bee, 160.

binnen de NAVO krijgen en dit zou de positie van Frankrijk binnen de veiligheidsorganisatie aanzienlijk versterken.¹⁶⁸

De Verenigde Staten namen ten aanzien van het Roemeense en het Sloveense NAVO-lidmaatschap een heel andere positie in. Zij wilden alleen Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek voor de eerste uitbreidingsronde van de NAVO uitnodigen en Roemenië en Slovenië dus voorlopig nog buiten de deur houden. Op 12 juni 1997 had Clinton verklaard:

“After careful consideration, I’ve decided that the United States will support inviting three countries – Poland, Hungary and the Czech Republic – to begin accession talks to join NATO when we meet in Madrid next month. (...) As I have repeatedly emphasized, the first new members should not and will not be the last. We will continue to work with other interested nations, such as Slovenia and Romania, to help them prepare for membership”.¹⁶⁹

De Amerikaanse regering baseerde haar keuze voor Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek op verschillende argumenten. Ten eerste, deze drie landen hadden van alle kandidaat-lidstaten de grootste vooruitgang geboekt in “militair vermogen en politieke en economische hervormingen”.¹⁷⁰ Zij beschikten als enige over de “ability to add strength to the Alliance” en waren in staat “to shoulder the obligations of NATO membership”.¹⁷¹ Alhoewel Roemenië en Slovenië zich in de laatste jaren ook in hoog tempo hadden ontwikkeld, achtte Washington het echter niet verstandig om deze landen nu al uit te nodigen. Slovenië was met name op militair gebied nog niet klaar om toe te treden en Roemenië diende nog de nodige hervormingen op politiek en economisch gebied door te voeren voordat het in aanmerking zou komen voor het NAVO-lidmaatschap.¹⁷²

Ten tweede, de betreding van alleen Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek zou de kosten van de uitbreiding beperkt houden en zou daarmee meer kans maken door het 105de Amerikaanse Congres te worden goedgekeurd. Dit Congres had zich, in vergelijking met het vorige Congres, veel kritischer opgesteld ten aanzien van NAVO-uitbreiding. Veel Congresleden maakten zich in 1997 grote zorgen over hoge kosten waarmee de uitbreiding

---

¹⁶⁸ La Francophonie (de volledige naam is l’Organisation internationale de la Francophonie) is de Franse tegenhanger van de Commonwealth. De organisatie is in 1970 opgericht en verenigt landen waarin Frans wordt gesproken. De Francophonie heeft momenteel meer dan vijftig leden, verdeeld over vijf continenten.

¹⁶⁹ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 136.

¹⁷⁰ Robert van de Roer, 3.

¹⁷¹ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 136.

¹⁷² Ibidem.

gemoeid zou gaan. Om de kans te vergroten dat het Congres zijn akkoord zou geven aan de uitbreiding, koos Clinton ervoor om slechts drie landen uit te nodigen voor het NAVO-lidmaatschap.

Ten derde, tijdens hun ontmoeting op 20-21 maart 1997 in Helsinki had Clinton met Jeltsin afgesproken dat maximaal drie nieuwe lidstaten zich bij de NAVO mochten aansluiten. Clinton maakte de andere NAVO-lidstaten via zijn keuze voor Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek duidelijk dat hij deze afspraak met Jeltsin wilde nakomen.

Ten vierde, een grote uitbreiding met vijf nieuwe lidstaten zou het momentum voor een tweede uitbreidingsronde kunnen verkleinen. In tegenstelling tot wat veel andere bondgenoten dachten, wilden de Verenigde Staten dat er in de toekomst nog meerdere uitbreidingsrondes kwamen. Albright had eerder al verklaard dat het essentieel was om een “new phase of dialogue” te beginnen met de landen die niet werden uitgenodigd voor de eerste uitbreidingsronde en dat de NAVO-Top in Madrid niet gezien moest worden “as the first and last chance to join NATO”.¹⁷³ Volgens Washington zou een kleine groep nieuwe lidstaten aantonen “that the process is deliberate and underscore that there really will be later rounds”.¹⁷⁴

Ten vijfde, het aantal problemen dat gepaard zou gaan met de integratie van nieuwe lidstaten zou aanzienlijk minder zijn als de NAVO slechts drie landen in haar midden zou opnemen in plaats van vijf. Zo zou de politieke cohesie van de NAVO bij een uitbreiding met alleen Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek nauwelijks in gevaar komen, terwijl als Roemenië en Slovenië er ook bij zouden komen de kans groot was dat de politieke cohesie wel zou worden aangetast.¹⁷⁵

Met nog zo'n vier weken te gaan tot de NAVO-Top in Madrid stonden de zaken er binnen het bondgenootschap als volgt voor. De Verenigde Staten, IJsland en het Verenigd Koninkrijk waren voorstanders van een uitbreiding met slechts drie nieuwe lidstaten, Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek. Negen andere bondgenoten, waaronder Frankrijk en Italië, verzetten zich tegen deze beperkte uitbreiding en wilden dat Roemenië en Slovenië zich ook bij de NAVO konden aansluiten. Een derde groep lidstaten, waar onder andere Duitsland en Nederland toe behoorden, twijfelden nog.

---

¹⁷³ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 133.

¹⁷⁴ Porter J. Goss, 'NATO's Open Door', Commissie Rapport van de NAVO Parlementaire Assemblée, november 1998, beschikbaar op: <http://www.nato-pa.int/archivedpub/comrep/1998/ar289pced-e.asp>. (3 juli 2006)

¹⁷⁵ Ibidem.

De discussie tussen de bondgenoten zou uiteindelijk in het voordeel van de Verenigde Staten worden beslist. Dit kwam voornamelijk door de Duitse opstelling. Hoewel Duitsland aanvankelijk naar de toetreding van meer dan drie nieuwe lidstaten neigde, zag het daar onder druk van de Verenigde Staten op het laatste moment van af. Nu de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland, drie van de machtigste bondgenoten binnen de NAVO, zich voor een beperkte uitbreiding hadden uitgesproken, zat er voor de andere lidstaten niets anders op dan hun steun voor de toetreding van Roemenië en Slovenië in 1999 op te zeggen. Na maanden van overleg was eindelijk de beslissing gevallen.¹⁷⁶

4.3 De NAVO breidt uit

Op 8 juli 1997 voltrok zich in Madrid het moment waar Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek jaren op hadden moeten wachten. Tijdens de bijeenkomst van alle staatshoofden en regeringsleiders van de NAVO-lidstaten werden de drie landen eindelijk officieel uitgenodigd om toetredingsonderhandelingen met de NAVO te beginnen. De NAVO-leiders spraken de hoop uit dat de onderhandelingen spoedig zouden verlopen en dat de *Protocols for Accession* tijdens de NAR van 16 december 1997 ondertekend konden worden. Namens Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek waren respectievelijk president Alexander Kwasniewski, minister-president Gyula Horn en president Vaclav Havel in Madrid aanwezig. De drie verklaarden in een gezamenlijke persconferentie:

“On behalf of the Czech Republic, Hungary and Poland we express our deepest satisfaction with the invitation extended here in Madrid by the sixteen Heads of State and Government of NATO members to our countries to begin talks on the accession to the Alliance. It is a historic decision paving the way to a more stable and secure Europe”.¹⁷⁷

Tijdens de top werd verder verklaard dat “[t]he Alliance expects to extend further invitations in coming years” en dat “NATO would continue its intensified dialogue with all interested nations and keep the process of the open door under continual review”.¹⁷⁸ Over deze formulering in het officiële NAVO-communiqué hadden de bondgenoten op 8 juli nog

---

¹⁷⁶ Robert van de Roer, 3; Koen Corver, 13 juni 1997, 2.

¹⁷⁷ Vaclav Havel, Gyula Horn en Alexander Kwasniewski, ‘Joint Press Conference’, NATO Speech, 8 juli 1997, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/speech/1997/s970708.htm>. (17 oktober 2006)

¹⁷⁸ Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate*, 137-138.

uitvoerig gediscussieerd. Frankrijk en Italië wilden een sterke verklaring voor hun kandidaten en drongen erop aan dat Roemenië en Slovenië, ondanks het feit dat zij buiten de eerste uitbreiding bleven, wel in het communiqué genoemd zouden worden. Met name de Verenigde Staten waren hier sterk op tegen. Clinton voelde er weinig voor om “nu al kandidaten te oormerken voor een volgende uitbreiding”.¹⁷⁹ Verschillende landen, waaronder Nederland, deelden deze mening. De Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken, Hans van Mierlo, zei hierover: “Door het ene land wel te noemen, doe je een ander land dat zich ook inspanningen getroost om aan te sluiten, onrecht aan”.¹⁸⁰

Uiteindelijk werd besloten om Roemenië en Slovenië wel te noemen als twee landen die belangrijke vooruitgang hadden geboekt op weg naar de democratische rechtsstaat. Volgens Corver hadden deze twee landen daarmee een bijdrage geleverd aan de stabiliteit in Europa en mochten zij ervan uit gaan dat er rekening gehouden werd met hun wens lid van de NAVO te worden als het bondgenootschap in 1999 de volgende uitbreidingsronde zou voorbereiden.¹⁸¹

In september 1997 vonden de eerste toetredingsonderhandelingen tussen de NAVO en Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek plaats. De onderhandelingen verliepen zo voorspoedig dat ze in november van dat jaar al afgerond konden worden. Eén maand later volgde de volgende historische stap in het uitbreidingsproces. Op 16 december ondertekenden de NAVO-ministers van Buitenlandse Zaken de *Protocols for Accession*.

Canada ratificeerde op 3 februari 1998 als eerste het *Protocols for Accession*. De Verenigde Staten volgden niet veel later. Op 30 april ging het Amerikaanse Congres akkoord “signalling its overwhelming bipartisan support for the administration of Poland, Hungary and the Czech Republic into NATO in a 80-19 vote”.¹⁸² Nadat Nederland in december als laatste NAVO-land het *Protocol of Accession* had geratificeerd, verstuurde Solana de officiële uitnodigingen aan de drie nieuwe lidstaten.

Het was nu alleen nog maar een kwestie van wachten op Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek. Voordat de uitbreiding van de NAVO een feit was, moesten immers eerst de drie nationale parlementen nog hun goedkeuring verlenen. Dit zou echter zonder problemen verlopen. Nadat 85% van de Hongaarse bevolking bij een niet-bindend referendum al vóór toetreding tot het Atlantische bondgenootschap had gestemd, stemde ook het

---

¹⁷⁹ Koen Corver, ‘Akkoord over NAVO-uitbreiding’, *Staatscourant*, 9 juli 1997, 2.

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ Koen Corver, 9 juli 1997, 2.

¹⁸² ‘Fact Sheet NATO Enlargement’, Office of the Press Secretary of the White Houses, 21 mei 1998, beschikbaar op: http://www.fas.org/man/nato/offdocs/us_98/980521-nato1.htm. (10 oktober 2006)

Hongaarse parlement met overweldigende meerderheid voor aansluiting.¹⁸³ In Polen was uit tussentijdse opiniepeilingen gebleken dat de steun onder de bevolking voor NAVO-toetreding zo groot was (80-90%), dat de regering het niet nodig achtte een referendum te houden. In het Poolse parlement heerste net zo veel optimisme over aansluiting bij de NAVO als onder de bevolking. Met overgrote meerderheid stemde ook dit nationale parlement voor toetreding. Alhoewel de Tsjechische bevolking het minst enthousiast was over de plannen van haar regering, had ook daar de meerderheid (60%) zich voor aansluiting uitgesproken. Het Tsjechische parlement stond aanzienlijk positiever tegenover NAVO-toetreding en stemde met een overweldigende 80% voor.¹⁸⁴

Op 12 maart 1999 was het lidmaatschap van Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek een feit. Tijdens een speciale bijeenkomst hadden de drie nieuwe lidstaten hun toetredingsdocumenten aan de NAVO overhandigd en hadden ze zich als eerste voormalige Warschau Pact-landen bij het Westen aangesloten. Vier dagen later, op 16 maart, werden de nationale vlaggen van de drie nieuwe NAVO-leden gehesen tijdens een ceremonie op het NAVO-hoofdkwartier. In een speciale toespraak verwelkomde Solana de drie nieuwe lidstaten en voegde daar aan toe dat dit pas het begin was van de Europese samenwerking en integratie. In zijn eigen woorden:

“History will see the accession of the Czech Republic, Hungary and Poland as a key step towards a Europe of co-operation and integration, towards a Europe without dividing lines. Europe is growing together and this process is irreversible. The example set by these three countries will serve as a strong incentive and encouragement for those other nations that share the same ambitions and values”.¹⁸⁵

---

¹⁸³ J.F. Bakker, 172.

¹⁸⁴ ‘NATO Enlargement: Political Issues and Public Perception’, NATO Academic Forum Conferences, 7 Oktober 1997, beschikbaar op: <http://www.nato.int/acad/conf/emlarg97/report.htm>. (10 oktober 2006)

¹⁸⁵ Javier Solana, ‘Remarks by the Secretary General of NATO, Dr. Javier Solana’, NATO Publication Speeches, 16 maart 1999, beschikbaar op: <http://www.nat.int/docu/speech/1999/s990316a.htm>. (10 oktober 2006)

Conclusie

De NAVO is een democratische veiligheidsorganisatie waar alles bij consensus door de zestien NAVO-lidstaten wordt beslist. Tenminste, zo zou het volgens de artikelen van het NAV moeten zijn. In de praktijk staan de zaken er echter geheel anders voor. Dan blijkt dat de Verenigde Staten in de meeste gevallen het laatste woord hebben. Bij het toetredingsproces van Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek tot de NAVO was dit niet anders. De Verenigde Staten hebben grotendeels de vorm, de inhoud en het tempo van het uitbreidingsproces bepaald.

Toen de Visegrád-landen in het voorjaar van 1991 om een veiligheidsgarantie van de NAVO vroegen, wees het Atlantische bondgenootschap dit verzoek resoluut af. De NAVO-lidstaten gaven prioriteit aan een goede relatie met de Sovjet-Unie en waren niet bereid deze op het spel te zetten omwille van de drie Midden-Europese landen. De bondgenoten zaten in deze kwestie op één lijn. Iedereen deelde dezelfde mening: de Visegrád-landen konden niet tot de NAVO toetreden.

Van eenstemmigheid binnen de NAVO was in 1992 geen sprake meer. Zowel Duitsland als de Verenigde Staten hadden hun mening bijgesteld en spraken zich nu uit vóór toetreding van nieuwe lidstaten tot het bondgenootschap. Beide bondgenoten gaven de voorkeur aan een uitbreiding van de NAVO met de Visegrád-landen. Naast de argumenten dat deze drie landen in het Westen thuishoorden en van grote geostrategische waarde waren, voelden Washington en Berlijn zich vanwege de gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog moreel verplicht om deze landen tot de NAVO te laten toetreden.

Naast bovenstaande argumenten speelden voor de Verenigde Staten ook nationale belangen een belangrijke rol om zich voor de uitbreiding van de NAVO in te zetten. De Amerikanen vreesden onder meer voor hun eigen veiligheid. De band van instabiliteit die sinds het einde van de Koude Oorlog over Midden-Europa heen lag, vormde volgens Washington een bedreiging voor de veiligheid in heel Europa en daarmee ook voor de Amerikaanse veiligheid. De Amerikanen maakten zich daarnaast ook zorgen over hun positie in Europa. In Washington leefde destijds heel sterk het besef dat de NAVO in de versukkeling dreigde te geraken en dat de Amerikaanse positie in Europa als gevolg daarvan zou verzwakken. Om dit te voorkomen had de veiligheidsorganisatie een nieuwe impuls nodig. Volgens de Amerikanen kon de uitbreiding van de NAVO hiervoor zorgen.

De overige veertien bondgenoten zagen uitbreiding van de NAVO in 1992 nog absoluut niet zitten. Zij waren bang dat de toetreding van nieuwe lidstaten Rusland zou provoceren en dat het de politieke cohesie en de militaire effectiviteit van de NAVO zou aantasten. Eén jaar later, in 1993, zag het er voor de Visegrád-landen aanzienlijk beter uit. Nadat Jeltsin in de zomer van dat jaar had laten geen bezwaar te hebben tegen de toetreding van voormalige Oostbloklanden tot de NAVO, begon het bondgenootschap zich als geheel veel positiever over uitbreiding uit te spreken. Deze positieve stemming was echter maar van korte duur. Naar aanleiding van een brief van Jeltsin, waarin de Russische president de uitbreiding fel bekritiseerde, werd in oktober 1993 onder leiding van de Verenigde Staten besloten om de uitbreiding van de NAVO voorlopig op de lange baan te schuiven. De Amerikaanse regering was wederom niet bereid om haar relatie met Rusland op het spel te zetten.

De NAVO lanceerde op initiatief van de Verenigde Staten in oktober 1993 het PFP. Dit programma gaf de deelnemende landen de mogelijkheid om een hechte relatie met de NAVO op te bouwen, zonder dat deze partners een veiligheidsgarantie van het bondgenootschap kregen. De Amerikaanse regering probeerde via het PFP drie verschillende doelstellingen te combineren. Allereerst wilde ze de onzekerheid en onveiligheid die in Midden-Europa heerste, wegnemen. Daarnaast wilde Washington voorkomen dat Rusland door het lidmaatschap van een aantal voormalige Oostbloklanden in een isolement zou geraken. Het laatste doel wat ze nastreefden was de Alliantie een nieuwe impuls te bieden, zodat de veiligheidsorganisatie in de toekomst een rol van betekenis zou kunnen blijven spelen en de Amerikaanse positie in Europa gewaarborgd zou blijven.

De Visegrád-landen toonden zich aanvankelijk zeer teleurgesteld over het besluit van de zestien bondgenoten. Zij hadden gehoopt dat er voor hen meer had ingezet dan alleen een partnerschap met de NAVO. Na zware druk vanuit de Verenigde Staten en de impliciete toezegging van Clinton dat zij in de toekomst in aanmerking zouden komen voor het NAVO-lidmaatschap, gingen Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek op 12 januari 1994 akkoord met het Partnership for Peace.

Tot en met 1993 hadden de Verenigde Staten de bevordering van de samenwerking met Rusland nog onverenigbaar geacht met de versterking van de veiligheid in Midden- en Oost-Europa. In 1994 kwam hier verandering in. In de lente van dat jaar begon de Amerikaanse regering beide doelstellingen gelijktijdig na te streven. Deze nieuwe opstelling was grotendeels het gevolg van binnenlands politiek druk. Het Amerikaanse Congres was één van de grootste voorstanders van NAVO-uitbreiding en oefende in 1994 veel druk uit op

Clinton om zich actiever in te zetten voor de toetreding van nieuwe lidstaten tot het Atlantische bondgenootschap.

Wederom op initiatief van de Amerikaanse regering besloot de NAVO in het najaar van 1994 om de beginselen en de politieke en militaire implicaties van een toekomstige uitbreiding van de NAVO te laten onderzoeken. Via deze studie zou het bondgenootschap onder andere leren welke gevolgen de toetreding van nieuwe lidstaten voor de Alliantie zou hebben en zouden toekomstige lidstaten te weten komen wat het lidmaatschap voor hun zou betekenen. De belangrijkste reden voor Washington om deze studie uit te voeren, was echter om de tegenstanders binnen het bondgenootschap de tijd te geven aan het idee van NAVO-uitbreiding te wennen.

In 1995 werd het nieuwe beleid van de Amerikaanse regering goed duidelijk. Terwijl de Alliantie druk bezig was met de studie naar de uitbreiding van het bondgenootschap, begon Washington te pleiten voor de oprichting van een permanent overlegorgaan tussen de NAVO en Rusland. In dezelfde periode vonden er vele ontmoetingen plaats tussen Amerikaanse en Russische diplomaten. Tijdens deze gesprekken probeerden de Amerikanen de zorgen van hun Russische collega's over de uitbreiding van de NAVO weg te nemen en de relatie met Moskou te intensiveren. Met gedeeltelijk succes. Ondanks het feit dat Rusland zich tegen NAVO-uitbreiding bleef verzetten, ondertekende Kozyrev in mei 1995 wel het IPP.

Na de herverkiezing van Jeltsin in juni 1996 begonnen de Amerikanen de uitbreiding van de NAVO nog actiever na te streven. Naast het goedkeuren van een nieuwe wet die onder andere Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek noemde als landen die in aanmerking kwamen voor het NAVO-lidmaatschap, verklaarde Clinton in oktober van dat jaar dat de NAVO in 1999 de eerste nieuwe lidstaten in haar midden zou moeten opnemen.

Ondanks kritiek vanuit het bondgenootschap op de Amerikaanse haast, accepteerden de bondgenoten tijdens de NAR van 10 december 1996 het voorstel van Clinton om in juli 1997, tijdens de volgende NAVO-Top, de toetredingsonderhandelingen met kandidaat-lidstaten van start te laten gaan. Tijdens de NAR werd tevens voldaan aan één van de andere wensen van de Verenigde Staten. De NAVO-bondgenoten vroegen bij deze gelegenheid Solana om met de Russische regering in onderhandeling te treden over een formeel akkoord met Moskou.

Na zes moeizame rondes van onderhandelingen werd op 27 mei 1997 de *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security* ondertekend. De Verenigde Staten waren nauw betrokken geweest bij de totstandkoming van het akkoord met Rusland. Voorafgaand aan zijn gesprekken met Primakov vloog Solana altijd eerst naar Washington om daar de

NAVO-standpunten met de Amerikanen te bespreken. Op deze manier bepaalde de Amerikaanse regering in grote mate de inhoud van het formele akkoord met de Russen.

Het uitbreidingsproces van de NAVO kreeg een passend einde. Net als de meeste andere beslissingen die tijdens dit proces genomen waren, bepaalden ook de Verenigde Staten met welke landen de NAVO in 1999 zou worden uitgebreid. Ondanks de pleidooi van een groot aantal Europese bondgenoten om de NAVO met vijf nieuwe leden uit te breiden, besloten de Verenigde Staten om alleen Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek voor het NAVO-lidmaatschap uit te nodigen. De drie belangrijkste argumenten voor Washington om voor deze drie landen te kiezen, waren: 1) Zij hadden op zowel militair, politiek als economisch gebied de meeste vooruitgang geboekt; 2) Een uitbreiding met slechts drie lidstaten hield de kosten van de uitbreiding beperkt; en 3) Clinton wilde zijn afspraak met Jeltsin over de uitbreiding van de NAVO met maximaal drie nieuwe lidstaten nakomen. De laatste twee punten geven heel duidelijk aan hoezeer de binnenlandse Amerikaanse politieke verhoudingen en Rusland van invloed zijn geweest op de manier waarop de Europese veiligheid is vormgegeven.

Summa summarum: Het toetredingsproces van Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek is naar Amerikaanse wens verlopen. De beslissingen en ontwikkelingen die uiteindelijk tot de uitbreiding van de NAVO hebben geleid, zijn grotendeels of geheel onder Amerikaanse regie tot stand gekomen. Het waren kort gezegd de Amerikanen die de vorm, de inhoud en het tempo van het toetredingsproces hebben bepaald. Hierbij heeft Washington voornamelijk rekening gehouden met Rusland en met de binnenlands Amerikaanse politieke verhoudingen. De wensen van de andere bondgenoten waren voor de Amerikaanse regering van minder belang.

Literatuurlijst

Literatuur:

- Kivits, H.P., *Omweg naar Europa. De Hexagonale als tussenstap naar integratie van Midden-Europa in het Westen*, Doctoraalscriptie Politieke Wetenschappen, Katholieke Universiteit Nijmegen, 23 augustus 1991.
- Solomon, Gerald B., *The NATO Enlargement Debate, 1990-1997: Blessings of Liberty* (New York 1998).
- *Memorie van Toelichting*, Ministerie van Buitenlandse Zaken, vergaderjaar 1992-1993, 22800 hoofdstuk V, nr.2.
- *NATO Handbook*, NATO Office of Information and Press (Brussel 2001).

Krantenartikelen:

- Corver, Koen, 'NAVO wil nieuwe strategie', *Staatscourant*, 23 mei 1990.
- Corver, Koen, 'Jeltsin tegen uitbreiding NAVO met Oost-Europese staten', *Staatscourant*, 1 oktober 1993.
- Corver, Koen, 'Moskou plaatst NAVO voor dilemma', *Staatscourant*, 4 oktober 1993.
- Corver, Koen, 'NAVO houdt distantie tegenover Midden-Europa', *Staatscourant*, 3 december 1993.
- Corver, Koen, 'Geen veiligheidsgaranties voor Oost-Europa', *Staatscourant*, 11 januari 1994.
- Corver, Koen, 'Partnerschap voor Vrede positief onthaald door Visegrád-landen', *Staatscourant*, 13 januari 1994.
- Corver, Koen, 'Moskou weigert NAVO-akkoorden te ondertekenen', *Staatscourant*, 2 december 1994.
- Corver, Koen, 'NAVO zoekt opening naar Moskou', *Staatscourant*, 17 februari 1995, 5.
- Corver, Koen, 'Amerikaanse en Duitse bewindslieden willen uitbreiding NAVO', *Staatscourant*, 6 februari 1995.
- Corver, Koen, 'VS verwacht soepeler houding Rusland inzake uitbreiding NAVO', *Staatscourant*, 24 april 1995.
- Corver, Koen, 'Moskou blijft tegen uitbreiding NAVO', *Staatscourant*, 11 mei 1995.
- Corver, Koen, 'Nieuwe NAVO-lidstaten moeten plaatsing kernwapens respecteren', *Staatscourant*, 28 september 1995.

- Corver, Koen, 'Moskou lijkt soepeler over uitbreiding NAVO', *Staatscourant*, 5 juni 1996.
- Corver, Koen, 'Verdeeldheid over uitbreiding NAVO', *Staatscourant*, 13 juni 1996.
- Corver, Koen, 'Clinton wil uitbreiding NAVO in 1999', *Staatscourant*, 23 oktober 1996.
- Corver, Koen, 'Clintons uitspraak over uitbreiding valt slecht in Moskou', *Staatscourant*, 24 oktober 1996.
- Corver, Koen, 'NAVO-uitbreidingsplannen wekken woede Rusland', *Staatscourant*, 11 december 1996.
- Corver, Koen, 'Rusland blijft tegen NAVO-uitbreiding', *Staatscourant*, 7 januari 1997.
- Corver, Koen, 'Moskou blijft gekant tegen NAVO-uitbreiding', *Staatscourant*, 22 januari 1997.
- Corver, Koen, 'Akkoord over NAVO-uitbreiding', *Staatscourant*, 9 juli 1997.
- Wijk, Rob de, 'Internationale situatie bepaalt veranderingen in Nederlandse leger', *Staatscourant*, 4 juli 1990.
- 'Grotere NAVO draagt bij aan stabiel en veilig Europa', *Staatscourant*, 25 februari 1997.

Krantenartikelen online:

- Amelink, Herman, 'Jeltsin wijst NAVO de weg', *NRC Handelsblad*, 30 augustus 1993, 5, NRC Krantenarchief, beschikbaar op: <http://archieff.nrc.nl/?modus=1&text=&hit=17&set=3>. (11 juli 2006)
- Amelink, Herman, 'Oost-Europa zoekt veiligheid tegen Russen', *NRC Handelsblad*, 9 december 1993, 5, NRC Krantenarchief, beschikbaar op: <http://archieff.nrc.nl/?modus=1&text=&hit=12&set=3>. (11 juli 2006);
- Brummelman, Wim, 'NAVO wint veel en geeft weinig in 'partnership' met Rusland', *NRC Handelsblad*, 23 juni 1994, 5, NRC Krantenarchief, beschikbaar op: <http://archieff.nrc.nl/?modus=1&text=&hit=18&set=5>. (11 juli 2006)
- Nieuwenhuis, Willebrord, 'Minister wil landen uitzicht geven op NAVO-lidmaatschap; Ter Beek: Oost-Europa niet laten bungelen', *NRC Handelsblad*, 19 oktober 1993, 7, NRC Krantenarchief, beschikbaar op: <http://archieff.nrc.nl/?modus=1&text=&hit=14&set=3>. (11 juli 2006)
- Nijenhuis, Hans, 'Moskou voelt zich als vijand beter begrepen dan als vriend', *NRC Handelsblad*, 7 december 1994, 1 en 5, NRC Krantenarchief, beschikbaar op: <http://archieff.nrc.nl/?modus=1&text=&hit=16&set=1>. (11 juli 2006)
- Lippman, Thomas W., 'Clinton, Yeltsin Agree on Arms Cuts and NATO', *Washington Post*,

22 maart 1997, beschikbaar op: <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/longterm/summit/summit.htm>. (10 oktober 2006)

- Roer, Robert van de, 'Uncle Sam blijft betalen en bepalen', NRC Webpagina, Profiel: NAVO, 3 juli 1997, 3, beschikbaar op: <http://www.nrc.nl/W2/Lab/Profiel/NAVO/unclesam.html>. (3 juli 2006)
- 'Yeltsin says he's fully recovered', Lubbock Online Headlines, 24 februari 1997, beschikbaar op: <http://www.lubbockonline.com/new/022497/yeltsin.htm>. (10 oktober 2006)

Tijdschriftartikelen:

- Bakker, J.F., 'Hongarije. Een aanwinst voor de NAVO?', in: *Militaire Spectator*, jrg. 169, 4-2000.
- Bee, Ronald J., 'Boarding the NATO Train: Enlargement and National Interests', In: *Contemporary Security Policy*, jrg. 21, nr. 2, augustus 2001.
- Boode, Sander de, 'De uitbreiding van de NAVO', in: *Transaktie*, nr. 23, 1994.
- Doel, Theo van den, 'Het veiligheidsvacuüm in Oost-Europa: de casus-Polen', in: *Internationale Spectator*, jrg 45, nr.7, juli 1991.
- Homan, C., 'Lidmaatschap van de NAVO, mission impossible?', in: *Oost-Europa Verkenningen*, maart 1996.
- Huisman, Sander, 'Polen: Een gedreven bondgenoot', in: *Atlantisch Perspectief*, nr. 8/1 2000.
- Nagy, Laszlo, 'Security concepts of the Visegrád countries', in: *Atlantisch Perspectief*, no. 8, 1998.
- Šedivý, Jirí, 'The Puzzle of NATO Enlargement', in: *Contemporary Security Policy*, vol. 22, nr. 2, augustus 2001.
- Solomon, Gerald B., 'America's Alliance Anxieties. Prizes and Pitfalls of NATO Enlargement', In: *Orbis*, vol. 41, nr. 2, voorjaar 1997.

Tijdschriftenartikelen online:

- Brandenburg, Ulrich, 'NATO and Russia: A natural partnership', *NATO Review (Web Edition)*, vol. 45, nr. 4, augustus 1997, 17-21, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/review/1997/9704-4.htm>. (16 maart 2006)
- Hunter, Robert E., 'Enlargement: Part of a Strategy for Projecting Stability into Central

- Europa', *NATO Review (Web Edition)*, vol. 43, nr. 3, mei 1995, 3-8, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/review/1995/9503-1.htm>. (16 maart 2006)
- Novotný, Jaromír, 'The Czech Republic. An Active Partner with NATO', *NATO Review (Web Edition)*, vol. 42, nr. 3, juni 1994, 12-15, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/review/1994/9403-3.htm>. (16 maart 2006)
  - Kolodziejczyk, Piotr, 'Poland – A Future NATO Ally', *NATO Review (Web Edition)*, vol. 42, nr. 5, oktober 1994, 7-10, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/review/1994/9405-2.htm>. (16 maart 2006)
  - Moltke, Gebhardt von, 'NATO moves towards enlargement', *NATO Review (Web Edition)*, vol. 44, nr. 1, januari 1996, 3-6, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/review/1996/9601-1.htm>. (16 maart 2006)
  - Rodman, Peter W., 'NATO's Role in a New European Security Order', *The Future of NATO, Working Paper 1995*, nr. 2, oktober 1995, NATO Academic Forum Conferences, beschikbaar op: <http://www.nato.int/acad/conf/future95/rodman.htm>.
  - Taylor, Trevor, 'NATO and Central Europe', *NATO Review (Web Edition)*, vol. 39, nr.5, oct. 1991, 17-22, versie van 10 april 2002, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/review/1991/9105-4.htm>. (16 maart 2006);
  - Wörner, Manfred, 'NATO Transformed: The Significance of the Rome Summit', *NATO Review (Web Edition)*, vol. 38, nr.6, dec. 1991, 3-8, versie van 10 april 2002, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/review/1991/9106-1.htm>. (16 maart 2006)

Overige internetbronnen:

- Cohen, Ariel, 'At U.S.-Russian Summit, Stand Firm on NATO Enlargement', *The Heritage Foundation*, februari 1997, beschikbaar op: <http://www.heritage.com/Research/RussiaandEurasia/EM470.cfm>. (10 oktober 2006)
- Goss, Porter J., 'NATO's Open Door', *Commissie Rapport van de NAVO Parlementaire Assemblée*, november 1998, beschikbaar op: <http://www.nato-pa.int/archivedpub/comrep/1998/ar289pced-e.asp>. (3 juli 2006)
- Havel, Vaclav, Gyula Horn en Alexander Kwasniewski, 'Joint Press Conference', *NATO Speech*, 8 juli 1997, beschikbaar op: <http://www.nato.int/docu/speech/1997/s970708.htm>. (17 oktober 2006)
- Kokkinides, Tasos en Martin Butcher, 'NATO Expansion: Time to Reconsider', *BASIC Research Report*, versie van 25 november 1996, 3, beschikbaar op: <http://www.basicint.org/pubs/Research/1996NATOexpansion.htm>. (19 juni 2006)
- Solana, Javier, 'Remarks by the Secretary General of NATO, Dr. Javier Solana', *NATO Publication Speeches*, 16 maart 1999, beschikbaar op: <http://www.nat.int/docu/speech/1999/s990316a.htm>. (10 oktober 2006)

- Tomé, Luis José Rodrigues Leitão, 'Russia and NATO's Enlargement', NATO Research Fellowship Programma 1998-2000, juni 2000, beschikbaar op: <http://www.nato.int/acad/fellow/98-00/tome.pdf>. (10 oktober 2006)
- 'Fact Sheet NATO Enlargement', Office of the Press Secretary of the White Houses, 21 mei 1998, beschikbaar op: http://www.fas.org/man/nato/offdocs/us_98/980521-nato1.htm. (10 oktober 2006)
- 'Het Noord-Atlantische Verdrag', versie van 27 september 2001, beschikbaar op: <http://www.nato.int/doc/other/nl/treaty-nl.htm>. (16 maart 2006)
- Library of Congress, beschikbaar op: <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/bdquery/z?d103:HR04210:@@l&summ2=m&>. (25 september 2006)
- 'NATO Enlargement: Political Issues and Public Perception', NATO Academic Forum Conferences, 7 Oktober 1997, beschikbaar op: <http://www.nato.int/acad/conf/emlarg97/report.htm>. (10 oktober 2006)

Vraaggesprekken:

- Vraaggesprek met drs. J.H.M. Pollmann-Zaal, van 1991 t/m 1994 senior beleidsmedewerker bij de Directie Atlantische Samenwerking en Veiligheidszaken op het ministerie van Buitenlandse Zaken, gehouden op 24 juli 2006.
- Vraaggesprek met drs. Lily Sprangers, van 1990 t/m 1996 directeur van de Atlantische Commissie, gehouden op 22 augustus 2006, interviewcollectie van de auteur, cassette 1.
- Vraaggesprek met Jhr. mr. J.P. de Savornin Lohman, bekleedde van 1980 t/m 1994 diverse functies bij de Directie Atlantische Samenwerking en Veiligheidszaken op het ministerie van Buitenlandse Zaken, gehouden op 24 augustus 2006, interviewcollectie van de auteur, cassette 2.

Afkortingen

APR	Atlantische Partnerschapsraad
CFE	Conventional Forces in Europe
CVSE	Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa
EU	Europese Unie
IPP	Individual Partnership Programme
NAA	Noord-Atlantische Assemblee
NAR	Noord-Atlantische Raad
NASR	Noord-Atlantische Samenwerkingsraad
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
NAV	Noord-Atlantische Verdrag
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
OSCE	Organisation for Security and Cooperation in Europe
OVSE	Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa
PFP	Partnership for Peace
PJC	Permanent Joint Council
VN	Verenigde Naties
WEU	West-Europese Unie